

# Zum Textcharakter der armenischen Apokalypse

von

Joseph Molitor

(Fortsetzung\*)

- 14,1 ἰδοὺ τὸ ἀρνίον ἐστὸς ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών: ecce Agnus stabat [super] montem<sup>1</sup> (super montem Z) Sion CZ (ecce en Agnus stabat super montem Sion M) — καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες: et cum eo C XL IV M C<sup>2</sup>: et cum eo centum quadraginta et quattuor millia Z (et cum eo centum et quadraginta et quattuor millia M) — ἔχουσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν: et nomen Patris sui scriptum erat<sup>3</sup> super frontes eorum C: qui habebant nomen eius et nomen Patris<sup>4</sup> eius scriptum super frontes<sup>5</sup> eorum (suis M) ZM.
- 14,2 ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν: ut vocem<sup>6</sup> aquarum multarum CM: sicut vocem aquarum multarum Z — καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης: (om et) ub vocem<sup>7</sup> tonitruui magni C: et vocem tonitruui magni Z (et ut vocem vehementis tonitruui M) — καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ὡς κιθαρῶδων κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν: et audivi ut vocem<sup>8</sup> cithar[oe]dorum<sup>9</sup> quia feriebant (= pusabant) citharas suas CZ (et vox erat quam audivi ut vox cithar[oe]dorum qui<sup>10</sup> feriebant citharas suas M).
- 14,3 καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν ἐνώπιον τοῦ θρόνου: et cantabant canticum novum coram throno<sup>11</sup> Dei<sup>12</sup> (om Dei ZM) CZM — καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων καὶ τῶν πρεσβυτέρων: et coram quattuor vivis (+ et coram senioribus Z; et coram senibus M)<sup>13</sup> CZM — καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες: et nemo poterat<sup>14</sup> discere (potest scire Z) canticum eorum (eius »manche«) at (= nisi) solum C XL IV M<sup>15</sup> (centum quadraginta et quattuor millia Z) CZ (et non poterant discere canticum at (= nisi)

\* Vgl. Or Chr (1971) 90-148.

<sup>1</sup> super montem 2 + 3. — <sup>2</sup> CXL 2; numerus CXL IV 3. — <sup>3</sup> quod nomen eius et nomen Patris eius scriptum 2. — <sup>4</sup> qui habebant nomen eius et nomen Patris 3. — <sup>5</sup> super frontem 2. — <sup>6</sup> ut vocem αβγ. — <sup>7</sup> vocem (om et ut) 2; et vocem 3. — <sup>8</sup> vocem audivi 3; et ut vocem 2. — <sup>9</sup> vox ut cithara β; ut vox cithar[oe]di 2. — <sup>10</sup> qui γ. — <sup>11</sup> thronibus 2. — <sup>12</sup> om Dei 2 αγ. — <sup>13</sup> + et coram senioribus 2. — <sup>14</sup> potest 3; poterat 2. — <sup>15</sup> C ac XL IV M 2.

centum et quadraginta et quattuor millia M) — οἱ ἡγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς: qui stabant in circuitu Agni in monte Sion<sup>16</sup>, qui erant<sup>17</sup> virgines et<sup>18</sup> liberati a terra (om qui ... virgines: qui liberati (+ sunt »manche») a terra Z) CZ (qui scripti erant a terra M).

14,4 οὗτοι εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐμολύνθησαν · παρθένοι γάρ εἰσιν: hi sunt qui cum mulieribus non commixti-sunt et sunt<sup>19</sup> virgines CZ (hi sunt qui cum mulieribus non fornicati-sunt, nam virgines sunt M) — οὗτοι οἱ ἀκολουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ: et in omni tempore vadunt-póst<sup>20</sup> Agnum ubi et (= quocumque) vaderit C: hi vadunt pone Agnum ubi et vaderit (vadat »manche») Z (hi sunt qui sequuntur Agnum ubi et vaderit M) — οὗτοι ἡγοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῶ θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ: hi scripserunt ab (= ex) hominibus super frontes suas nomen Patris Agni<sup>21</sup> C: hi electi-sunt ab (= ex) hominibus coram (συνῶρῃ statt συνῶρῃ!) Deo et Agno Z (hi sunt qui empti-sunt ab (= ex) hominibus primitiae Deo et Agno M).

14,5 οὐχ εὐρέθη ψεῦδος · ἄμωμοί εἰσιν: non inventum-est mendacium<sup>22</sup>, nam immaculati sunt<sup>23</sup> CM: non inventus-est mendax (= inventum-est mendacium), quia immaculati sunt Z.

14,6 πετόμενον ἐν μεσουρανήματι: volantem in caelo (om medio)<sup>24</sup>: volantem in medium caeli ZM — ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον: et habebat promissionem (= evangelium) aeternam CZ (quia habebat evangelium M) — εὐαγγελίσαι ἐπὶ τοὺς καθημένους ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαόν: et veniens<sup>25</sup> evangelizabat (om sedentibus super terram et) omnibus generationibus<sup>26</sup> C: evangelizare omnibus generationibus et linguis qui habitantes sunt in terra Z (evangelizare [iis] qui sedebant super terram et super omnes generationes et tribus et linguas et populos M).

14,7 λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ: et voce magna dicebat<sup>27</sup> C: et dicebat in voce magna Z (quia dicebat voce magna M) — φοβήθητε τὸν θεὸν καὶ δότε αὐτῷ δόξαν: timete a Deo<sup>28</sup> et date ei<sup>29</sup> gloriam CM: et date gloriam ei Z — ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα: quia venit tempus C: quia venit hora Z (quia venit [per]venit tempus M) — καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν καὶ πηγὰς ὑδάτων:

<sup>16</sup> om qui stabant ... Sion 3. — <sup>17</sup> qui sunt 2. — <sup>18</sup> om virgines et 3. — <sup>19</sup> om et sunt 2 + 3; virgines facti 3. — <sup>20</sup> (om et) isti semper vadunt-póst 3. — <sup>21</sup> hi scripserunt ex hominibus et scripserunt super frontes suas nomen Dei Patris et Agni 2. — <sup>22</sup> non inventa-est fraus 2. — <sup>23</sup> nam immaculati erant coram Deo 2. — <sup>24</sup> in medio caelo 2. — <sup>25</sup> et veniens (deletum a correctore) 3; qui veniens 2. — <sup>26</sup> evangelizabat super terram et omnes generationes et tribus et linguas et populos 3; evangelizabat omnibus generationibus et linguis 2. — <sup>27</sup> dicebat in voce magna 3; in voce magna et dicebat 2. — <sup>28</sup> et timete Deum 2; timete a Domino 3. — <sup>29</sup> om ei 2.

et adorate coram eo qui fecit caelum et terram, mare<sup>30</sup> et omne quod in eis<sup>31</sup> C : et adorate factorem caeli<sup>32</sup> et terrae et maris et fontium aquarum ZM.

14,8 καὶ ἄλλος ἄγγελος δεύτερος ἠκολούθησεν λέγων: et alius secundus angelus veniebat póst eum<sup>33</sup> et dicebat C : et alius angelus secundus veniebat póst eum Z (et alius secundus angelus (*om* veniebat) post eum dicendo M) — ἔπεσεν ἔπεσεν Βαβυλῶν ἡ μεγάλη: cecidit cecidit magna babelon<sup>34</sup> C : cecidit cecidit babelon magna Z (cecidit pessumdata-est magna Babilōn M) — ἡ ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότικεν πάντα τὰ ἔθνη: a vini ebrietate et (*om* et Z) ab irascibilitate (= ira), a fornicatione sua<sup>35</sup>, quae inebriavit omnes gentiles (= Gentes) CM (a vino irae (*om* et fornicationis) eius ceciderunt omnes generationes M).

14,9 καὶ ἄλλος ἄγγελος τρίτος ἠκολούθησεν αὐτοῖς: et alius tertius angelus<sup>36</sup> veniebat pone eum<sup>37</sup> C : et alius angelus tertius veniebat póst eos Z (et alius tertius angelus vadebat póst eos M) — λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ: et dicebat (+ in »manche« Z) voce magna C (Z »manche«): et in voce magna dicebat Z (dicendo voce magna <sup>38</sup>M) — εἶ τις προσκυνεῖ τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ: qui <cum>que adorat (adoraverit Z)<sup>39</sup> bestiam et (vel = aut »manche«) imaginem eius CZ (qui adorat bestiam et imaginem eius M) — καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ: et scriptionem eius accepit ad frontem suam C : et vel (= aut) notam signi eius accepit in frontem suam et vel (= aut) super dexteram manum suam<sup>40</sup> (dexterarum manui suae »manche«) Z (et accipit notam super frontem suam vel super manum M).

14,10 καὶ αὐτὸς πίνεται τοῦ οἴνου τοῦ θεοῦ: illiusmodi (= talis)<sup>41</sup> bibet e calice irascibilitatis (= irae)<sup>42</sup> (+ Dei Z)<sup>43</sup> CZ (et is bibet e vino, irā Dei M) — καὶ κεκερασμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ: iacere (*gen.*)<sup>44</sup> (iacti Z) ab (= ex) non-mixto irae calice<sup>45</sup> CZ (quod mixtum-est non-mixti calicis ab (= ex) ira Dei M) — καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ ἐνώπιον ἀγγέλων ἁγίων καὶ ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου: et cruciabitur igne et sulphure, coram Agno et

<sup>30</sup> et mare 3. — <sup>31</sup> omnes fontes aquarum 2. — <sup>32</sup> *om* caeli et γ. — <sup>33</sup> angelus secundus veniebat pone eum (*om* eum 3) 2 + 3. — <sup>34</sup> cecidit (1 ×) babelon magna 3. — <sup>35</sup> a vino ebrietatis[ab] irascibilitate (= ira) fornicationis suae 2 + 3. — <sup>36</sup> angelus tertius 3. — <sup>37</sup> póst eum 2. — <sup>38</sup> dicendo in voce magna 2; et dicebat in voce magna αβγ. — <sup>39</sup> quis adorat (conj.) 2; qui <cum>que adoraverit 3. — <sup>40</sup> et vel (= aut) scriptionem signi accipit (conj.) in frontem suam et vel (= aut) super manum suam dexteram 2; et signum eius accepit super frontem suam et super manum suam 3. — <sup>41</sup> et is 3. — <sup>42</sup> irascibilitate (= ira) 2. — <sup>43</sup> + Dei 2 + 3. — <sup>44</sup> iacere (*gen.*) 2 + 3. — <sup>45</sup> *om* calice 2; calice eius 3.

coram sanctis angelis eius C : et cruciabitur igne et sulphure coram Deo et Agno<sup>46</sup> Z (et cruciabitur igne et sulphure coram angelis sanctis et coram Agno<sup>47</sup> M).

14,11 καὶ ὁ κάπνος τοῦ βασιανισμοῦ αὐτῶν εἰς αἰῶνας αἰώνων ἀναβαίνει : et fumus<sup>48</sup> (*om* cruciatūs)<sup>49</sup> eorum ascendet in aeternitates aeternitatum<sup>50</sup> CZ (et cruciatūs fumus in aeternitates aeternitatum ascendet M) — καὶ οὐκ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτός : et non est<sup>51</sup> principatus (= potestas) eis (eorum) quiescere die ac nocte C : et non habent requiem qui adoraverunt bestiam ex die et in nocte Z (et non habent requiem ex die et in nocte M) — οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ : qui adoraverunt<sup>52</sup> bestiam et imaginem eius C : et<sup>53</sup> qui adoraverunt (*om* bestiam et) imaginem (*om* eius) Z (qui adorant bestiam et imaginem eius M) — καὶ εἴ τις λαμβάνει τὸ χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ : et qui acceperunt scriptionem perversam in nomine eius<sup>54</sup> C : et acceperunt notam et nomen eius Z (et qui accipit notam nominis eius M).

14,12 ὦδε ἡ ὑπομονὴ τῶν ἁγίων ἐστίν : qui autem patientiam habent et non habent in semetipsis signum<sup>55</sup> eius C : et patientia sanctorum hīc (*adv.*) est Z (hīc est patientia sanctorum M) — οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ καὶ τὴν πίστιν Ἰησοῦ : ii sunt qui servant legem Dei et fidem Iesu Christi<sup>56</sup> C : hi (*om* hi M) qui servant mandata Dei et fidem Iesu ZM.

14,13 λεγούσης : quae dicebat ad me CZ (quia<sup>57</sup> dicebat M) — μακάριοι οἱ νεκροὶ ἐν κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπ' ἄρτι : beatus est mortuis (= beati sunt mortui) qui [in] Domino<sup>58</sup> mortui-sunt prius et non [per]venerunt in horam hanc<sup>59</sup> C : beati mortui (*dat.*) qui in Domino dormierunt nunc velociter (= mox) Z (beati mortui (*dat.*) qui in Domino mortui-sunt ábhinc M) — ναί, λέγει τὸ πνεῦμα ἵνα ἀναπαύσονται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν : hoc dicit Spiritus sanctus, quia quieverunt a multis tentationibus et elaborationibus<sup>60</sup> C : hoc dicit Spiritus, nam quieverunt ab elaboratione sua (= eorum) Z (utique, dicit Spiritus quia quiescunt (*conj.* = *fut.*) ab elaborationibus suis M) — τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν : at solum opera eorum vaserunt póst suos<sup>61</sup> (= eos) Z CZ (nam opera eorum cum eo sequuntur M).

<sup>46</sup> coram Deo et Agno 2. — <sup>47</sup> coram sanctis angelis et coram Agno 3. — <sup>48</sup> + eius αβγ. — <sup>49</sup> + cruciatūs 3. — <sup>50</sup> elevatus 3. — <sup>51</sup> erat 2. — <sup>52</sup> adorabant 2. — <sup>53</sup> vel qui 2. — <sup>54</sup> accipiunt (*conj.*) scriptionem nominis eius 2; acceperunt signum (et notam?) nominis eius 3. — <sup>55</sup> non accipiunt in semetipsis signum (signa) 2. — <sup>56</sup> *om* Christi 3. — <sup>57</sup> quia γ. — <sup>58</sup> in Domino 2. — <sup>59</sup> in temporibus his 2; *om* et non [per]venerunt in horam hanc 3. — <sup>60</sup> et dicit Spiritus sanctus qui quiescunt (*conj.* = *fut.*) a multis tentationibus et a multis elaborationibus 2; *om* a multis tentationibus et 3. — <sup>61</sup> et opera eorum solum vaserunt póst suos (= eos) 2.

- 14,14 καὶ ἰδοὺ νεφέλη λευκὴ καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενον ὅμοιον υἱὸν ἀνθρώπου: et ecce nubes una (*om* una Z) alba (= candida) et super nubem (+ sedebat Z)<sup>62</sup> similis Filio hominis CZ (ecce en nubes alba et super nubem *quia* sedebat similis Filio hominis M) — ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὀξύ: et in capite suo<sup>63</sup> habebat<sup>64</sup> (*om* habebat Z) coronam auream (*verb.* aurum) et in manu sua habebat falcem acutam-factam CZ (habendo (= habens) in capite suo coronam auream (*verb.* aurum) et in manu sua falcem acutam-factam valde M).
- 14,15 ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ κράζων ἐν φωνῇ μεγάλῃ τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης: exibat a (= e) templo clamabat voce magna coram eo (*om* ad sedentem super nubem) et dicit<sup>65</sup> C: exibat a (= e) caelo clamabat in voce magna et dicebat: qui sedes super nubem Z (exibat a (= e) caelo clamando (= clamans) magno sermone [ei] qui sedebat super nubem M) — πέμψον τὸ δρέπανόν σου καὶ θέρισον ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα θερίσαι: mitte falcem (+ tuam Z) et mete qua [per]ventum-est (= pervenit; venit Z) tempus<sup>66</sup> messis<sup>67</sup> CZ (mitte falcem tuam et mete qua [per]venit tempus metendi M) — ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς: et perventa-est (= pervenit) messis (pl.t.) terrae CZ (nam exaruit messis terrae M).
- 14,16 καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῆς νεφέλης τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν: qui autem sedebat super nubem, iecit falcem suam in terram C: *om* Z<sup>68</sup> (et iecit falcem suam qui sedebat super nubem super terram<sup>69</sup> M) — καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ: et metebat habitatores terrae C<sup>70</sup>: *om* Z (et exaruit terra M).
- 14,17 ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ: exivit (exibat Z)<sup>71</sup> a (= e) templo quod in caelo CZ (venit a (= e) templo Dei quod in caelo est M) — ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὀξύ: et habebat (+ et hic Z) falcem<sup>72</sup> acutam-factam CZ (habendo (= habens) et is falcem acutam M).
- 14,18 καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου: et alius Angelus exivit<sup>73</sup> a (= e) templo quod in caelo C: et alius Angelus exibat (exivit »manche») ab (= ex) altari Z (et alius Angelus exivit ab (= ex) altari M) — ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ πυρός: qui habebat principa-

<sup>62</sup> ecce en (*om* et) nubes alba et super nubem sedebat (sedens 3) 2. — <sup>63</sup> cuius in capite eius 3. — <sup>64</sup> habebat 2 + 3. — <sup>65</sup> exibat e (= a) caelo clamabat (+ in) voce magna et dicebat: qui sedes nubes (= in nubibus) (sedentis super nubem 3) 2. — <sup>66</sup> mitte falcem tuam (*om* et mete) quia venit ([per]veniens part. aor. = pervenit 3) tempus 2. — <sup>67</sup> quia venit tempus metendi 3. — <sup>68</sup> + et iecit qui sedebat super nubem falcem suam in terram »1 Hs« Z. — <sup>69</sup> et iecit (*om* iecit 2) qui sedebat (sedens 3) super nubem omnino (!) falcem suam in terram (in terra 3) 2. — <sup>70</sup> et metebat omnes habitatores terrae 2 + »1 Hs« Z. — <sup>71</sup> veniebat 3. — <sup>72</sup> habebat et is falcem 2; qui et is falcem habebat 3. — <sup>73</sup> venit 3; exivit αβγ.

tum (= potestatem)<sup>74</sup> super ignem altaris (*om altaris Z*) CZ (qui habebat principatum (= potestatem) super ignem altaris M) — καὶ ἐφώνησεν φωνῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ λέγων: et clamabat (clamavit Z) in voce magna<sup>75</sup> apud (= ad) Angelum qui habebat falcem acutam-factam et dicit (dicebat Z) CZ (et vociferatus-est magno sermone ille qui habebat falcem acutam dicendo (= dicens) M) — πέμψον σου τὸ δρέπανον τὸ ὀξύ: *om CZ* (mitte falcem tuam acutam M) — καὶ τρύγησον τοὺς βότρυνας τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς ὅτι ἤκμασαν αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς: (*om et*) vindemia racemos (+ ex vinea Z) terrae (terrā (!) Z) quia [per]venta est (= pervenit) uva eius<sup>76</sup> (eius: in ista Z) CZ (et vindemia racemum terrae quia [per]venta est (= pervenit) uva eius<sup>77</sup> M).

14,19 καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν: et iecit Angelus falcem suam in terram<sup>78</sup> CZM — καὶ ἐτρύγησεν τὴν ἀμπελον τῆς γῆς: et vindemiabat uvam eius (suam Z; in eo »manche») CZ (et vindemiavit vineam terrae M) — καὶ ἔβαλον εἰς τὴν ληνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ: et iaciebat in torculari<sup>79</sup> (*om irae*) Dei C: et iaciebat in torcular (*om irae*) Dei in magnum Z (et iecit in torcular magnum irae Dei M).

14,20 καὶ ἐπατήθη ἡ ληνὸς ἕξωθεν τῆς πόλεως: et calcabat in torcular extra civitatem C: et calcatum-est torcular extra civitatem ZM — καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνοῦ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων: et exibat a (= e) torculari<sup>80</sup> sanguis maltus valde et [per]venit usque in frenos equi C: et exibat a (= e) torculari sanguis usque in frenos equi Z (et exivit sanguis a (= e) torculari usque in frenos equorum M) — ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων: et longitudo eius M et VI (!) stadia sg.)<sup>81</sup>: et longitudo eius mille et sexcenta stadia (sg.) Z (ut stadiis mille et sexcentis M).

15,1 ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαστόν: aliud signum magnum in caelo (*om et mirabile*) C: aliud signum (+ in caelo »manche») magnum et mirabile<sup>1</sup> Z (aliud signum in caelo magnum et mirabile M) — ἀγγέλους ἑπτὰ ἔχοντας πληγὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας: quia Angeli

<sup>74</sup> cuius erat principatus 2. — <sup>75</sup> et vociferabatur in voce magna Angelus (*om Angelus* 3) et dicebat 2+3. — <sup>76</sup> torcular uvam (!) in eo αβ. — <sup>77</sup> (Apk 14,18b-19: Dittographie) vade tu, vindemia racemos vinearum; et iecit falcem suam et vindemiabat uvam terrae, quia [per]venta erat (= pervenerat) uva in terra. Et iecit Angelus falcem suam in terram et vindemiabat uvam terrae. Et iaciebat in torcular Dei magnum et calcata-est in torculari 3. — <sup>78</sup> *om et* iecit Angelus ... uvam eius 2. — <sup>79</sup> in torcularibus (*om irae* Dei) 2; torcular uvam in eo (?) αβ. — <sup>80</sup> *om a* torculari 2. — <sup>81</sup> et erat longitudo eius M et C (!) 2; et erat stadium (= erant stadia) mille et sex [-]centa 3.

<sup>1</sup> aliud signum in caelo magnum et mirabile 2 + 3.

septem significabant [con]summationem<sup>2</sup> C: Angelos septem qui habebant septem vulnerationes retro (= postea) Z (Angelos septem habendo (= habentes creatas (?) plagas, quae significabant septem peiores quam omne malum M) — *ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ θεοῦ*: quia [in] illis (*instr.*) consummabitur ira (*om* Dei) C: quia [in] iis consummabitur<sup>3</sup> ira Dei<sup>4</sup> Z (quia [in] illis consummata est irascibilitas (= ira) Dei M).

15,2 *ὥς θάλασσαν ὑαλίνην μεμιγμένην πυρί*: (*om* sicut) mare vitreum commixtum igne C: sicut (ut M) mare vitreum commixtum igne ZM — *καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ*: et qui vicerunt bestiam et<sup>5</sup> imaginem eius<sup>6</sup> et numerum nominis eius C: et qui vicerunt bestiam et numerum (et imaginem eius et numerum »manche«) nominis eius et imaginem eius et notam eius Z (et victor(es) bestiae et imaginis eius et numerorum nominis eius M) — *ἐστῶτες ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην*: (+ ii Z) stabunt<sup>7</sup> super mare vitreum CZ (quia stabant super vitreum mare M) — *ἔχοντας κιθάρας τοῦ θεοῦ*: et habebant citharam<sup>8</sup> (citharas Z) Dei<sup>9</sup> CZ (habere citharas Dei M).

15,3 *καὶ ᾄδουσιν τὴν ᾠδὴν Μωϋσέως τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου λέγοντες*: et cantabant canticum Moysis (*om* servi Dei) coram Deo et dicebant C: et cantabant canticum Moysis (*om* servi Dei) et canticum Agni dicendo (= dicentes) Z (et cantabant canticum Moysis servi Dei et canticum Agni dicendo M) — *μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔργα, κύριε ὁ θεὸς παντοκράτωρ*: sicut quia magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens C: quoniam permagna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens Z (magna et mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens M) — *δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου, ὁ βασιλεὺς τῶν ἐθνῶν*: iusta et vera sunt opera tua, Domine, rex<sup>10</sup> omnium gentilium (= Gentium) C: iustae et verae (veritate »manche«) sunt viae tuae, Domine, rex omnium gentilium (= Gentium) Z (iusta, vera sunt opera tua, rex generationum M).

15,4 *τίς οὐ μὴ φοβηθῇ, κύριε, καὶ δοξάσει τὸ ὄνομά σου*: quis<sup>11</sup> non timebit et glorificabit nomen sanctum<sup>12</sup> tuum? C: et quis non timebit et glorificabit, Domine, (+ sanctum »manche«) nomen tuum? Z (quis non timebit et glorificabit (*om* Domine) nomen tuum M) — *ὅτι*

<sup>2</sup> Angeli VII qui habebant VII vulnerationes (= plagas) (vulnerationes VII 2) 2 + 3. —

<sup>3</sup> consummabatur 2. — <sup>4</sup> ira Dei 2 + 3. — <sup>5</sup> *om* bestiam et 3. — <sup>6</sup> *om* eius 3. — <sup>7</sup> et stabant 2. —

<sup>8</sup> citharas 2. — <sup>9</sup> + et coram Agno eius 2. — <sup>10</sup> rex aeternitatum et rex omnium gentilium (= Gentium) 2. — <sup>11</sup> quis 2. — <sup>12</sup> *om* sanctum 2.

μόνος ὁσος quia tu<sup>13</sup> solus sanctus es<sup>14</sup> et dignus adorari (gen.) C : quia tu solus sanctus (solus es sanctus »manche« et dignus adorari Z (quia solus sanctus es M) — ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἤξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου : quia omnes gentiles (= Gentes) venient et adorabunt<sup>15</sup> coram te (+ Domine Z) CZ (quia omnes generationes venient et adorabunt coram te M) — ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανέρωθησαν : qui iustitia tua manifestabitur omni orbi<sup>16</sup> C : quando (ὅτε) iustitia tua manifestabitur (+ quae est in caelis (pl.t.) »manche«) Z (quia iustitiae tuae manifestatae-sunt M).

15,5 καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον καὶ ἀνοίγη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ : et post hoc (= haec) vidi, quia<sup>17</sup> apertum-est templum tabernaculi testimonii in caelo C : et post hoc (= haec) vidi, et apertum-est templum tabernaculi testimonii quod erat (est »manche«)<sup>18</sup> in caelo Z (et post hoc (= haec) vidi et ecce en templum tentorii testimonii in caelo M).

15,6 καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι οἱ ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς ἐκ τοῦ ναοῦ : et exhibant septem Angeli qui habebant principatum (= potestatem) septem plagarum (om e templo) C : et exhibant septem Angeli qui habebant septem plagas (om e templo) Z (et exierunt e templo septem Angeli qui habebant septem plagas M) — ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν λαμπρὸν : et induti erant<sup>19</sup> lino (acc.) sancto (= mundo) et luminoso C : et induti erant in templo (e templo »manche«) lino puro et nitido Z (induti lino sancto (= mundo) et albo M) — καὶ περιεζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς : et cincti (+ erant Z) penes pectora (verb. thoraces-pectoris) (penes mamillas Z) sua (suas Z)<sup>20</sup> cingulis aureis CZ (et solidati aureo (verb. auro) cingulo circa pectora (verb. thoraces-pectoris) sua M).

15,7 καὶ ἐν ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων ἔδωκεν : et ab uno quattuor vivorum datae-sunt (sg.) C : et a quattuor vivis datae-sunt (sg.) Z (et unus quidam a (= ex) quattuor vivis dedit M) — ἑπτὰ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ ζώντος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων : septem phialae<sup>21</sup> aureae plenae irascibilitate (= ira) Dei vivi<sup>22</sup> ab aeternitatibus in aeternitates (in aeternitates aeternitatum Z)<sup>23</sup> CZ (septem calices aureos (verb. aurum) impletos ira Dei vivi in aeternitates aeternitatum M).

15,8 καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τῆς δυνά-

<sup>13</sup> om tu 2. — <sup>14</sup> solus es abg. — <sup>15</sup> venient adorare 2. — <sup>16</sup> propter[ea] quod iustitia tua manifestabitur omni orbi terrae 2. — <sup>17</sup> et 2. — <sup>18</sup> quod est abg. — <sup>19</sup> et indutus erat lino (instr.) sancto et luminoso 2. — <sup>20</sup> + et β. — <sup>21</sup> om aureae 2. — <sup>22</sup> vivi Dei β. — <sup>23</sup> in aeternitates aeternitatum 2.

μεως αὐτοῦ: et impletum-est templum a gloria (gloriae Z)<sup>24</sup> Dei et a virtute (virtutis Z)<sup>25</sup> eius CZ (et impletum-est templum Dei a gloria et a virtute eius M) — καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναόν: et nemo poterat (potest Z)<sup>26</sup> intrare in templum CZM — ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἐπτὰ πληγαὶ τῶν ἐπτὰ ἀγγέλων: donec consummarentur<sup>27</sup> septem plagae a septem angelis CZ (donec consummarentur septem plagae septem angelorum M).

16,1 μεγάλης φωνῆς ἐκ τοῦ ναοῦ λεγούσης: (om magnam) vocem a (= de) templo quia dicebat C: vocem magnam<sup>1</sup> a (= de) templo<sup>2</sup> quia dicebat Z (a magno sermone a (= de) caelo dicendo (= dicens) M) — ὑπάγετε καὶ ἐκχέετε τὰς ἐπτὰ φιάλας τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ εἰς τὴν γῆν: Vadite, fundite<sup>3</sup> septem phialas irascibilitatis (irascibilitate Z; irascibilitatis »manche«) Dei in terram CZ (Vadite et fundite septem calices (sg.) irascibilitatis Dei M).

16,2 καὶ ἀπῆλθεν ὁ πρῶτος καὶ ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν: et ingressus-est primus Angelus<sup>4</sup> et fudit phialam primam<sup>5</sup> (suam Z) in terram CZ (et ingressus-est primus et fudit calicem suum in terram M) — καὶ ἐγένετο ἔλκος κακὸν καὶ πονηρὸν ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους: et factae-sunt plagae<sup>6</sup> pessimae super homines C: et facta-est plaga pessima super homines Z (et factae-sunt vulnerationes permagnae et pessimae super homines M) — τοὺς ἔχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου: qui habent<sup>7</sup> (habebant ZM) scriptionem<sup>8</sup> (notam ZM) bestiae CZM — καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ: et adoraverunt<sup>9</sup> imaginem eius<sup>10</sup> CZM.

16,3 καὶ ὁ δεύτερος ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν: et secundus Angelus fudit a (= ex) phiala sua<sup>11</sup> (phialam suam Z) super (in Z) mare<sup>12</sup> CZ (et secundus fudit calicem suum in mare M) — καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ: et se-vertit (sg.) aqua (pl.t.)<sup>13</sup> in sanguinem<sup>14</sup> (om tamquam mortui) C: et se-verterunt aquae in sanguinem mortuum Z (et factus-est sanguis ut occisorum M) — καὶ πᾶσα ψυχὴ ζωῆς ἀπέθανεν [τὰ] ἐν τῇ θαλάσῃ: et omnes halitūs (om vitae) qui in mari erant<sup>15</sup> trucidati-sunt C: et omnis halitus vivus qui erat in mari trucidatus-est Z (et omnis vivus mortuus-est, qui in mari erant (!) M).

<sup>24</sup> gloriae 2. — <sup>25</sup> virtutis 2; virtutum 3. — <sup>26</sup> potestatem-habebat 2. — <sup>27</sup> consummatae-sunt 2.

<sup>1</sup> vocem magnam 2; magnam vocem 3. — <sup>2</sup> om a templo 3. — <sup>3</sup> et fundite 2. — <sup>4</sup> om Angelus 3. — <sup>5</sup> auream 2; suam 3. — <sup>6</sup> + et 2. — <sup>7</sup> habebant 2 + 3. — <sup>8</sup> notam 3 + αβ. — <sup>9</sup> adorabant 2 + 3. — <sup>10</sup> eum 2. — <sup>11</sup> phialam suam αβ. — <sup>12</sup> in mare β. — <sup>13</sup> se-verterunt aquae 2; factus-est (om aqua) 3. — <sup>14</sup> sanguis mortuus 3. — <sup>15</sup> omnes vivi qui in mari erat (!) 2.

- 16,4 καὶ ὁ τρίτος ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων: et tertius Angelus<sup>16</sup> fudit a (= ex) phiala sua (phialam suam Z)<sup>17</sup> in flumina et in fontes aquarum CZ (et tertius fudit (om phialam suam) in flumina et in fontes aquarum M) — καὶ ἐγένετο αἷμα: et factus-est sanguis<sup>18</sup> CZM.
- 16,5 καὶ ἤκουσα τοῦ ἀγγέλου τῶν ὑδάτων λέγοντος: et audiui ab Angelo<sup>19</sup> quia dicebat CZM — δίκαιος εἶ, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, ὁ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας: iustus est qui ens[-supremus] (= aeternus)<sup>20</sup> et (om qui eras) sanctus<sup>21</sup> quia<sup>22</sup> ita<sup>23</sup> iudicavit C: iustus est qui ens[-supremus] (= aeternus) et est et sanctus in operibus suis quia ita iudicavit Z (iustus es, ens[-supremus] (= aeternus), est(-iste), sanctus(-iste), quia hoc iudicasti M).
- 16,6 ὅτι αἷμα ἀγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν: propter[ea] quod sanguinem sancti (sanctorum Z) et sanguinem prophetarum foderunt impii<sup>24</sup> CZ (quia sanguinem sanctorum et prophetarum foderunt M) — καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πιεῖν · ἄξιοί εἰσιν: propter illud sanguinem dedit sanctus eis bibere (om digni sunt) C: propter illud sanguinem dedit bibere eis secundum dignum (= singillatim digno)<sup>25</sup> Z (et dedisti istis bibere; digni sunt M).
- 16,7 καὶ ἤκουσα τοῦ θυσιαστηρίου λέγοντος et audiebam [ex] altari <illinc> quia dicebat<sup>26</sup> C: et audiui (+ vocem »manche») ex altari <illinc> (ab altari »manche») quia dicebat Z (et audiui ab altari quia dicebat M) — ναί, κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις σου: utique, Domine Deus omnipotens<sup>27</sup>, iusta et<sup>28</sup> vera sunt opera (iudicia Z) tua<sup>29</sup> CZ (utique, Domine Deus omnipotens, vera et iusta sunt iudicia tua M).
- 16,8 καὶ ὁ τέταρτος ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον: et quartus Angelus<sup>30</sup> iecit<sup>31</sup> (fudit Z) a (= ex) phiala sua super solem CZ (et quartus effundebat calicem suum super solem M) — καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί: et datum-est ei adustos facere<sup>32</sup> homines igne CZ (et datum-est ei amburere homines igne M).
- 16,9 καὶ ἐκαυμάτισθησαν οἱ ἄνθρωποι καῦμα μέγα: et aestuaverunt homines ex (in Z) aestu (+ magno Z)<sup>33</sup> CZ (et aestuaverunt homines aestuatione (= aestu) M) — καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ

<sup>16</sup> om Angelus 3. — <sup>17</sup> et fudit tertius Angelus phialam suam 2 + 3. — <sup>18</sup> et facti-sunt 2 + 3. — <sup>19</sup> + aquarum 2. — <sup>20</sup> + et est 3. — <sup>21</sup> et qui est sanctus 2; et qui est solus (!) 3. — <sup>22</sup> qui β. — <sup>23</sup> sic 3. — <sup>24</sup> quia sanguinem prophetarum et sanctorum fuderunt (om impii) 3. — <sup>25</sup> et propter illud dedisti bibere sanguinem secundum dignos (= singillatim dignis) eis 2; et dedisti dignis eis bibere, digni sunt 3. — <sup>26</sup> audiui vocem ab altari quia dicebat αβ. — <sup>27</sup> om omnipotens 2. — <sup>28</sup> om iusta et. — <sup>29</sup> veritate sunt iudicia tua 2; verum est iudicium tuum 3. — <sup>30</sup> om Angelus 3. — <sup>31</sup> fudit 2. — <sup>32</sup> adurere 2. — <sup>33</sup> ab (= ex) aestu magno 3.

- τοῦ ἔχοντος τὴν ἐξουσίαν: et blasphemaverunt<sup>34</sup> nomen Dei (Deum: om nomen Z) qui habet principatum (= potestatem) CZ (et blasphemaverunt nomen Dei qui habebat principatum (= potestatem M) — καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δόξαν: et non paenitentiam-egerunt et non dederunt<sup>35</sup> gloriam Deo<sup>36</sup> C: et non paenitentiam-egerunt in gloriam Dei Z (et non paenitentiam-fecerunt dare ei gloriam M).
- 16,10 καὶ ὁ πέμπτος ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ: et quintus Angelus<sup>37</sup> iecit (fudit Z)<sup>38</sup> a (= ex) phiala sua<sup>39</sup> CZ (et quintus Angelus fudit calicem suum M) — καὶ ἐμασῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου: et mordebant linguas suas a (= prae) morbo doloris<sup>40</sup> CZ (et mordebant linguas suas a vehementi dolore M).
- 16,11 καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἐλκῶν αὐτῶν: et blasphemaverunt<sup>41</sup> Deum caeli in doloribus<sup>42</sup> suis et in morbo<sup>43</sup> amaritudinis<sup>44</sup> C: et blasphemaverunt (blasphemabant »manche«) Deum caeli a (= prae) doloribus suis et a (= prae) morbo amaritudinis Z (et blasphemabant Deum caeli a (= prae) doloribus suis (om et a morbo amaritudinis) M) — καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν: et non paenitentiam-egerunt (+ ab (= ex) operibus suis<sup>45</sup> CZ (et ab (= ex operibus suis non panitentiam-fecerunt M).
- 16,12 καὶ ὁ ἕκτος ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ: et sextus Angelus<sup>46</sup> iecit (fudit Z) a (= ex) phiala sua CZ (et sextus Angelus fudit calicem suum M) — ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν Εὐφράτην: super flumen magnum<sup>47</sup> Euphratis CZM — καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ αὐτοῦ: et siccata-est aqua eius C: et siccatae-sunt aquae eius Z (et exaruit aqua eius M) — ἵνα ἐτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου: ut [prae]pararet viam ([prae]pararetur via Z) regis orientis (= ortūs) solis<sup>48</sup> CZ (ut [prae]pararet viam regis ab ortu-solis (= orientis) regione M).
- 16,13 καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου πνεύματα: et vidi quia exibat<sup>49</sup> ab (= de) ore draconis (+ et ab ore bestiae Z)<sup>50</sup> et ab (= de) ore mendacis prophetae spiritūs (2<sup>o</sup>) CZ (et vidi ab (= de) ore bestiae et ab (= de) ore draconis et ab (= de) ore mendacis prophetae spiritūs

<sup>34</sup> blasphemabant 2; blasphemaverunt homines 3. — <sup>35</sup> om et non dederunt 3. — <sup>36</sup> ei gloriam 2; in gloriam Dei 3. — <sup>37</sup> om Angelus 3. — <sup>38</sup> fudit 2. — <sup>39</sup> phialam suam 3. — <sup>40</sup> a dolore [a] morbo 2; a dolore a morbo αβ. — <sup>41</sup> blasphemabant 2 αβ. — <sup>42</sup> in diebus 2. — <sup>43</sup> a morbo 3. — <sup>44</sup> suis (om et) a (= prae) amaritudine morbi 2. — <sup>45</sup> + ab (= ex) operibus suis 3. — <sup>46</sup> om Angelus 3. — <sup>47</sup> magni 3. — <sup>48</sup> ab oriente (= ortu) solis 2. — <sup>49</sup> om quia exibat 3. — <sup>50</sup> + et ab (= de) ore bestiae 2 + 3.

- (20) M) — *τρία ἀκάθαρτα ὡς βάτραχοι*: tres immundos ut ranas<sup>51</sup> CZ (tres impuros ut ranas M).
- 16,14 *εἰσὶν γὰρ πνεύματα δαιμονίων ποιοῦντα σημεῖα*: nam (+ ii Z) erant spiritūs (20) qui habebant<sup>52</sup> signa CZ (nam sunt halitūs daemioniorum qui habebant signa M) — *ἀ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης*: et<sup>53</sup> vadebant apud (= ad) reges<sup>54</sup> omnis terrae<sup>55</sup> (omnes reges »manche« Z) CZ (et exeunt super reges terrae omnis M) — *συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος*: congregare eos in bellum in diem magni (magnum Z) Domini (+ Dei »manche« Z) omnipotentis<sup>56</sup>; *nam sic dixit*<sup>57</sup> *Dominus*<sup>58</sup> CZ (et congregant eos ad bellum magnum Dei omnipotentis M).
- 16,15 *ἰδοὺ ἔρχομαι ὡς κλέπτης*: ecce venio ego<sup>59</sup> ut fur noctu<sup>60</sup> C: ecce (ecce en M) venio ut fur ZM — *μακάριος ὁ γρηγορῶν καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ*: beati qui sunt digni (Verlesung von *ἡρθὲν* in *ἡρθὲν*!) et servabunt<sup>61</sup> vestimenta sua C: beati qui sunt (conj. = fut.) vigiles et servabunt vestimenta sua Z (beatus qui vigil est et qui servat vestimenta sua M) — *ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ καὶ βλέπωσιν τὴν ἀσχημοσύνην αὐτοῦ*: ne nudi ambulent et appareant [partes-] pudendae (pudenda Z)<sup>62</sup> eorum CZ (ne nudus ingrediatur ut videant opprobrium eius M).
- 16,16 *καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τὸν καλούμενον ἑβραϊστὶ Ἀρμαγεδών*: et congregabit<sup>63</sup> (congregabo Z; congregaverunt »manche«<sup>64</sup>) eos in locum (+ unum Z)<sup>65</sup> qui vocatur hebraice Harmagedon (karmagedon C, armageddōn α, armagedon Z)<sup>66</sup> CZ (et congregavit eos in locum nominatum hebraice Aīrmagedōn M).
- 16,17 *καὶ ὁ ἑβδομος ἐξέχεεν τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ*: et septimus Angelus fudit a (= ex) phiala sua<sup>67</sup> super... (Lücke bis 19,8 bei C) CZ (et septimus Angelus fudit calicem suum super M) — *τὸν ἀέρα καὶ ἐξῆλθεν φωνὴ μεγάλη ἐκ τοῦ ναοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου λέγουσα · γέγονεν* (Ergänzung aus Cod 2 16,17b-19,8): aërem, et exiit vox magna a (= de) templo et a (= de) throno dicendo (= dicens), quoniam facta-est [con]summatio omnium (sg.) 2: aërem, et exiit vox magna e (= de) caelo et a (= de) throno dicendo (= dicens): factum-est Z (aërem, et exiit vox magna a (= de) caelo a (= de) throno M).

<sup>51</sup> tres immundi ut rana 2. — <sup>52</sup> qui faciebant 2 + 3. — <sup>53</sup> om et 3. — <sup>54</sup> super reges 3; reges 2. — <sup>55</sup> om omnis terrae 3. — <sup>56</sup> per- (= in) diem magni Dei omnipotentis 3; in diem magni Domini Dei nostri (om omnipotentis) 2. — <sup>57</sup> dicit 2. — <sup>58</sup> om nam sic dixit Dominus 3. — <sup>59</sup> ecce en venio (om ego) 2; ecce qui venit 3. — <sup>60</sup> om noctu 3. — <sup>61</sup> beati vigiles (verb. beatus vigilibus) et qui (dat.) servant (conj. = fut.) 3; beati qui sunt (conj. = fut.) vigil(es) et servant (conj. = fut.) 2. — <sup>62</sup> [partes-] pudendae 2; pudenda 3. — <sup>63</sup> congregavit 2. — <sup>64</sup> congregaverunt α. — <sup>65</sup> + unum 2. — <sup>66</sup> armagedon 2; magedon 3. — <sup>67</sup> fudit phialam suam 2.

- 16,18 καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταί: et facta-sunt fulgura et voces et tonitrua 2 + Z (et facta-sunt fulgura (*om* et voces) et tonitrua M) — καὶ σεισμός ἐγένετο μέγας, οἷος οὐκ ἐγένετο: et factus-est motus magnus, qui non factus-est unquam illius-modi (= talis) motus magnus (cf. 18b)<sup>68</sup> 2: et factus-est motus magnus, qualis non exstiterat (= fuerat) Z (et motus factus-est magnus, sicut non exstiterat (= fuerat) M) — ἀφ' οὗ ἄνθρωπος ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς: donec factus-est (= fuit) homo super terram 2: a principio, a quo inde (= ex quo) factus-est (= fuit) homo super terram Z (a principio, a quo inde (= ex quo) facti-sunt (= fuerunt) homines super terram M) — 18b: τηλικούτος σεισμός οὕτω μέγας [cf. 18a illiusmodi (= talis) motus magnus 2]: illius-modi (= talis) motus magnus ZM.
- 16,19 καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσαν: et immersae-sunt (= ceciderunt) civitates permagnae ut III partes et civitates gentilium (= Gentium) immersae-sunt 2: et facta-est civitas magna in tres partes et civitates generationum ceciderunt Z (facta-est (*om* et) civitas magna in tres portiones et civitates generationem ceciderunt M) — καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον τοῦ θεοῦ: et Babylon (Babelojn) civitas magna in-memoriam-venit coram Domino Deo 2: et Babylon (babelon; babelōn »manche«) in-memoriam-venit coram Deo Z (et magna Babylon (Babelōn) in-memoriam-venit coram Deo M) — δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ: dare ei calicem irascibilitatis (= furoris) irae eius 2 + Z (dare ei calicem vini irascibilitatis (*om* irae) eius M).
- 16,20 καὶ πᾶσα νῆσος ἔφυγεν καὶ ὄρη οὐχ εὐρέθησαν: et omnes insulae in fugam se-verterunt (fugerunt Z) et montes a (= e) medio sublati-sunt 2 + Z (et omnes insulae fugerunt et montes non inventi-sunt M).
- 16,21 καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους: et grando permagna secunda (?) talenti unius a (= de) caelo descendebat super homines 2: et grando magna ut par talento uni descendebat a (= de) caelo super homines Z (et grando magna ut talentum descendebat a (= de) caelo super homines M) — καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης: et blasphemaverunt<sup>69</sup> homines Deum a plaga<sup>70</sup> grandinis 2: et blasphemaverunt homines Deum a (= in ?) caelo propter plagam (plagas »manche«) grandinis Z (et blasphemaverunt homines Deum a (= in) caelo propter grandinem M) — οἱ μεγάλης ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα: quia nimis magnae et formidabiles fiunt plagae valde

<sup>68</sup> *om* motus magnus a. — <sup>69</sup> blasphemabant aβ. — <sup>70</sup> plagis aβ.

- 2 : qui magna erat plaga et vehemens Z (quia magnae erant plagae eius M).
- 17,1 καὶ ἦλθεν εἰς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἔχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας : et venit unus a (= ex) septem Angelis qui habebant VII phialas 2 : et venit unus quidam ex septem Angelis, qui habebant septem phialas (calices M) ZM — καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ λέγων et (om et Z) locutus-est mecum et dicit 2 + Z (et locutus-est mecum dicendo (= dicens) M) — δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρίμα τῆς πόρνῆς τῆς μεγάλης τῆς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν : veni huc et ostendam tibi iudicium (pl.t.) permagnum (magnum Z) meretricis (*verb.* fornicariae) quae sedet super aquas multas 2 + Z (veni et ostendam tibi iudicium magnum meretricis (*verb.* fornicariae) quae sedet super aquas multas M).
- 17,2 καὶ ἐμεθύστησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς : et inebriati-sunt habitatores terrae a (= de) vino ebrietatis fornicationis huius (eius Z) 2 + Z (et inebriati-sunt habitatores terrae a (= de) vino fornicationis eius M).
- 17,3 καὶ ἀπήνεγκέν με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι : et accepit induxit me in desertum et fuit (factus-est) super me spiritus (2<sup>o</sup>) sanctus 2 : et accepit induxit me in desertum spiritu Z (et induxit (?) [me ?] (om in desertum) spiritu M) — καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον : et vidi mulierem unam sedentem (quia sedebat Z) super bestiam rufam (= coccineam) (super rufam bestiam Z) 2 + Z (et vidi mulierem quia sedebat super rufam bestiam M) — γέμοντα ὀνόματα βλασφημίας ἔχων ὄντα κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα : plenam nomine blasphemiā (= blasphemiae), habebat coronas (sg.) septem et cornua (pl.) decem 2 + 3 : et plena erat nomine blasphemiae, et bestia quam vidi, habebat capita (pl.) septem et cornua (pl.) decem Z (et plena erat nominibus blasphemiae, habebat capita (pl.) septem et cornua (pl.) decem M).
- 17,4 καὶ ἡ γυνὴ ἣν περιβεβλημένη πορφυροῦν καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη χρυσίῳ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις : et mulier erat iacta circa se-[ipsam] purpurā (*acc.*) et coccino (*acc.*), deaurata ornata auro et lapidibus honorabilibus (= pretiosis) et margaritā<sup>1</sup> 2 : et mulier induta erat purpurā (*acc.* pl.) et coccino (*acc.* pl.), et or<di>nata auro et margaritā et gemmis honorabilibus (= pretiosis) Z (et mulier erat induta purpurā (*acc.*) et coccino (*acc.*), et or<di>nata auro et margaritā et honorabilibus (= pretiosis) gemmis M) — ἔχουσα ποτήριον χρυσοῦν ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον βδελυγμάτων καὶ τὰ

<sup>1</sup> om et margaritā 3 β

ἀκάθαρτα τῆς πορνείας αὐτῆς: et habebat in manu sua calicem auream, plenum coinquinatione et omni iniquatione<sup>2</sup> et fornicatione<sup>3</sup> eius<sup>4</sup> 2: habendo (= habens) calicem aureum (*verb.* aurum) in manu sua et plenus erat abominabili (erat coinquinatione M) et non-pura (= squalida) fornicatione ZM.

17,5 καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, μυστήριον: et super fronte<m> eius (*om* nomen) scriptum »mysterium« (*verb.* cogitatio: Ligatur!) 2: et in fronte<m> eius scriptum nomen mysterio (*verb.* cogitatione) Z (et super frontem eius scriptum nomen: mysterium (*verb.* cogitatio) M) — Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς: Babylon (Babelon) magna, mater fornicationis et omnis iniquationis terrae 2: magna Babylon (babelōn) mater meretricium (*verb.* fornicarium) et abominabilem terrae Z (magna Babylon (Babilōn) mater coinquinationum et meretricium (*verb.* fornicarium) M).

17,6 καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησοῦ: et vidi mulierem inebriatam ex (= de) sanguine sanctorum et ex (= de) sanguine testium<sup>5</sup> Iesu 2: et vidi mulierem inebriatam ex (= de) sanguine sanctorum et ex (= de) sanguine omnium testium Z (et vidi mulierem ebriam (*verb.* potatam) sanguine sanctorum et sanguine testium Iesu M) — καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα: et miratus-sum ut vidi rem-admirabilem illam magnam 2: et admiratus-sum videns eam, rem-admirabilem magnam ZM.

17,7 καὶ εἶπέν μοι ὁ ἄγγελος· διὰ τί ἐθαύμασας: et dicit mihi Angelus: quare admiratus-es 2: et dicit ad me Angelus: quare admiratus-es ZM — ἐγὼ ἐρῶ σοι τὸ μυστήριον τῆς γυναίκος: ego dico tibi mysterium (*verb.* cogitationem) mulieris 2 + Z (ego dicam tibi mysterium (*verb.* cogitationem) mulieris M) — καὶ τοῦ θηρίου τοῦ βαστάζοντος αὐτὴν τοῦ ἔχοντος τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα: et bestiae quae portans habet eam, quae habet capita (sg.)<sup>6</sup> (septem capita (sg.) Z) et cornua (pl.)<sup>7</sup> decem (decem cornua (sg.) Z) 2 + Z (quae portabit eam, quae habet, septem capita (pl.) et decem cornua (pl.) M).

17,8 τὸ θῆριον ὃ εἶδες, ἦν καὶ οὐκ ἔστιν, καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει: (bestiam (!) quam vidisti, quae erat et non est, et paratae sunt ascendere (*verb.* exire) a (= de) inferno (pl. t.) et in perditionem vadere 2: et bestia quam vidisti, quae erat et non-erat, et futura est ascendere (*verb.* exire) a (= de) inferno

<sup>2</sup> + et margaritā 3. — <sup>3</sup> fornicationibus αβ. — <sup>4</sup> et fornicatione terrae 3. — <sup>5</sup> + Christi β. — <sup>6</sup> capita (pl.) αβ. — <sup>7</sup> cornua αβ.

(pl. t.) et in perditionem vadere Z (bestiam (!) quam vidisti, quae erat et non-est, et futura est ascendere (*verb.* exire) a (= de) abyssu et in perditionem vadere M) — καὶ θαυμάσονται οἱ καιοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς ὧν οὐ γέγραπται τὸ ὄνομα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου: et admirabuntur habitatores terrae, quorum non sunt scripta nomina<sup>8</sup> in tomo vitae a principio mundi 2: et admirati-sunt omnes qui habitan(te)s sunt super terram, quorum non era(n)t descripta nomina eorum (sua »manche«) in scriptione (= libro) vitae a principio mundi Z (et admirabuntur omnes qui habitan(te)s sunt super terram quorum non est scriptum nomen in scriptione (= libro) vitae a principio mundi M) — βλέπόντων τὸ θηρίον ὅτι ἦν καὶ οὐκ ἔστιν καὶ παρέσται: quam videbas bestiam quae est (ēn = ἦν statt ē-n ?) et non-est quae transibat in perditionem 2: quam videbas bestiam quia erat et non-est et prope est Z (videndo bestiam quia erat et non-est et praesto fiet M).

17,9 ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν: vir sapiens sensu intelliget 2: hīc (*adv.*) est sapientia qui (quae ?) habet sensum Z (hīc sensus qui habet sapientiam M) — αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ ἑπτὰ ὄρη εἰσὶν, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν: quia VII capita (pl.) VII montes (pl.) sunt, ubi (*uir* statt *uir* quae) mulier sedebat super eos 2: et (*om* »manche«) septem capita (sg.) septem montes (pl.) sunt, ubi mulier sedens erat super eos Z (septem capita (pl.) septem montes (pl.) sunt. ubi mulier sedet super eos M) — καὶ βασιλεῖς ἑπτὰ εἰσὶν: et ii reges (pl.) sunt VII 2: et iidem reges (pl.) sunt septem et reges septem existendo Z (et reges (pl.) septem sunt M).

17,10 οἱ πέντε ἔπεσαν, ὁ εἷς ἐστίν, ὁ ἄλλος οὕπω ἦλθεν: et V (*t* = *t* VII ?; V. 11 septem) ceciderunt, et unus habet etiam-nunc, et alter non[dum] venerat 2: quinque ceciderunt, et unus stetit, et unus (= alter) non venit Z (quinque ceciderunt (*om* et unus est) et alter nondum venit M) — καὶ ὅταν ἔλθῃ ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μένειν: et quando veniet paucum<sup>9</sup> tempus habet 2: et quando veniet (praes.) paucum quoddam tempus habet Z (et quando veniet oportet eum paucum [quod]dam manere M).

17,11 καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν καὶ οὐκ ἔστιν, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστιν: et bestiam, quam vidisti, quae ens (ēn = ἦν ?) et alia non est (*verb.* sunt), et ea est octava 2: et bestia quae erat et non-est, et ea octava est Z (et bestia quae erat et non adhuc est, et ea octava est M) — καὶ ἐκ τῶν ἑπτὰ ἐστίν καὶ εἷς ἀπώλειαν ὑπάγει: et est a (= de) septem et a (= de) quinque et in perditionem vasura 2: et est ex (= de)

<sup>8</sup> + sua αβ. — <sup>9</sup> paucum αβ.

- septem et in perditionem vasura est Z (et est ex (= de) septem et in perditionem vadit M).
- 17,12 *καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες δέκα βασιλεῖς εἰσιν*: et decem cornua quae vidisti et illa (*om* et illa Z) decem reges sunt 2 + Z (et decem cornua quae vidisti decem reges sunt M) — *οἷτινες βασιλείαν οὕπω ἔλαβον, ἀλλὰ ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσιν μετὰ τοῦ θηρίου*: qui regnationem (= regnum) suam non[dum] acceperunt, sed accipiunt et isti principatum (= potestatem) ut rex tempus unum post (= *μετά* c. acc.: Übersetzungsfehler?) bestiam 2: qui (*verb.* a quibus) nondum acceperunt regnationem (*verb.* accepta-est regnatio) (= regnum), sed accipiunt et stant principes in una hora et accipiunt ii principatum (= potestatem) cum bestia Z (qui regnationem (= regnum) nondum acceperunt, principatum (= potestatem) ut reges in una hora accipiunt cum bestia M).
- 17,13 *οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσιν καὶ τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ διδοῦσιν*: hi in unione veniunt et virtutem et principatum (= potestatem) (*om* eorum)<sup>10</sup> bestiae dant 2: hi unam voluntatem habent et virtutem et principatum (= potestatem) (*om* suam) bestiae dant Z (hi unum sensum habent et virtutem suam bestiae dant M).
- 17,14 *οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσιν*: ii (hi Z) cum bestia bellant 2 + Z (hi cum bestia bellabunt M) — *καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι κύριος κυρίων ἐστὶν καὶ βασιλεὺς βασιλέων*: et Agnus vincet eos; nam Deus et Dominus est et Rex regum 2: et Agnes vincit eos quia Dominus est eorum et Rex regum Z (et Agnus vincit eos quia Dominus est dominorum et Rex regum M) — *καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ καὶ πιστοί*: et qui cum eo sunt vocati et electi et credentes 2: et qui cum eo vocati sunt, electi et credentes Z (et qui cum eo vocati sunt et electi et credentes M).
- 17,15 *καὶ λέγει μοι · τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθεται*: et dicit<sup>11</sup> (dixit ZM; dicit »manche«) ad me: et aquas (aquam Z) quas (quam Z) vidisti, ubi (lies *νῆρ* statt *νη*!) meretrix (*verb.* fornicaria) sedebat (sedebat meretrix Z; sedet meretrix M) 2 + ZM — *λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶν καὶ ἔθνη καὶ γλῶσσαι*: synagogae (*verb.* congregationes) (populi + sunt Z) et multitudines sunt (*om* sunt Z) et generationes et linguae 2 + Z (populi et multitudines sunt et generationes et linguae M).
- 17,16 *καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες καὶ τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσιν τὴν πόρνην*: et decem cornua quae vidisti in bestia (*bestiae* Z), ii videbunt (Verlesung von *ἠντιγῆν* in *ἠντιγῆν*?) meretricem (*verb.* fornicariam) (+ et odient eam! Z) 2 + Z (et decem cornua quae vidisti iudicabunt

<sup>10</sup> + dominorum 3. — <sup>11</sup> dicit αβ.

prostitutam M) — καὶ ἡρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν καὶ γυμνήν: et desertam facient eam (*om* et) nudam 2: *om* Z (et desertam et nudam facient eam M) — καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρί: et corpus (carnem) eius manducabunt et comburent igne eam (eam igne Z) 2 + Z (et corpora (pl. t. carnes) eis manducabunt et eam comburent igne M).

17,17 ὁ γὰρ θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην: nam Deus posuit (westarm. *l<sub>h</sub>* statt *l<sub>m</sub>* dedit?) (Deus dedit Z; dedit Deus »manche«) in corda eorum ad esse (fieri) eos in (*om* in Z; + in »manche«) unam voluntatem 2 + Z (nam Deus dedit in corda eorum facere voluntatem eius et facere unam voluntatem M) — καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθήσονται οἱ λόγοι τοῦ θεοῦ: et dare regnationem (= regnum) bestiae donec consummetur verbum Dei 2 + Z (et dare regnationem (= regnum) eorum bestiae donec consummetur verbum Dei M).

17,18 καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς: et mulier quam vidisti est civitas magna<sup>12</sup> quae habet regnationem (= regnum) super regnationes (= regna) terrae 2 + Z (et mulier quam vidisti est civitas magna quae habet regnationem (= regnum) super terram M).

18,1 μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην: et post hoc vidi alium Angelum descendentem a (= de) caelo qui habebat<sup>1</sup> principatum (= potestatem) (+ magnum Z) 2 + Z (post hoc vidi (*om* alium) Angelum descendentem a (= de) caelo habendo (= habentem) principatum (= potestatem) magnum M) — καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ: et terram (pl.)<sup>2</sup> illuminasti a gloria eius 2: et terra illuminata-est a gloria eius ZM.

18,2 καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ λέγων: ἔπεσεν ἔπεσεν Βαβυλὼν ἡ μεγάλη: et clamavit magna-voce-sonans ex-se et dicebat: cecidit (*ωὴλωι* westarm. = *ωὴλωι*!) cecidit, cecidit in terram Babylon (Babelon) magna 2: et clamavit in voce magna dicendo (= dicens; dicere »manche«): cecidit Babylon (babelon) magna Z (et clamavit voce valida dicendo: cecidit cecidit Babylon (Babilōn) magna M) — καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμονίων καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμνημένου: et facta-est habitatio<sup>3</sup> daemoniorum: et prohibens (= detinens) custodiam omnium spirituum (2<sup>o</sup>) immundorum et odibilis (*part.*) 2: quae facta

<sup>12</sup> est in civitate magna a.

<sup>1</sup> habet β. — 2 terram (pl. ?) αβ. — 3 + omnium 3.

erat habitatio daemoniorum, et prohibere (= detinere) omnes daemones impuros (*gen.*), et carcer custodiae omnium spirituum (2<sup>o</sup>) immundorum et odibilium Z (et facta-est habitatio daemoniorum, et prohibiti-sunt (prohibitus-est »1 Hs«) omnis (nom.?) daemonis immundi et odibilis, et custos omnis spiritus (2<sup>o</sup>) immundi et odibilis M).

**18,3** ὅτι ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκαν πάντα τὰ ἔθνη: quia ab (= de) ira<sup>4</sup> vini [ab] ebrietate fornicationes biberunt omnes generationes 2: propter[ea] quod ab ira vini fornicationis eius biberunt omnes generationes Z (quia ab ira fornicationes eius ceciderunt omnes generationes M) — καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν et reges terrae qui<sup>5</sup> fornicati-sunt cum ea 2: et reges terrae qui cum ea fornicati sunt Z (et reges terrae cum ea fornicati-sunt M) — καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν: et mercatores terrae iucundati-sunt a (= de) magnitudine (= divitiis) terrae et a (= de) virtute<sup>6</sup> peccatorum eius magnificati (= locupletati)-sunt 2: et mercatores terrae in eius virtute impinguandi magnificati (= locupletati)-sunt Z (et mercatores terrae cum ea fornicati-sunt, a (= de) virtute deliciarum (?) magnificati (= locupletati)-sunt M).

**18,4** καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν: et audiavi aliam (*om* aliam Z) vocem a (= de) caelo quia dicebat 2 + Z (et audiavi (*om* aliam) vocem a (= de) caelo dicendo M) — ἐξέλθατε ὁ λαὸς μου ἐξ αὐτῆς ἵνα μὴ συγκοινωνήσατε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς: exite e medio istorum (istius Z) populus meus, ne aequales ([con]sortes Z) fiat in peccatis istorum (istius Z) 2 + Z (ne [con]sociemini in peccatis istius M) — καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς ἵνα μὴ λάβητε: ne<sup>7</sup> et (et ne Z) plagas peccatorum istorum (plagas istius Z) recipiatis 2 + Z<sup>8</sup> (et a plagis istis ne accipiatis M).

**18,5** ὅτι ἐκολλήθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ: quia [per]-venerunt peccata istorum et appropinquaverunt usque in caelum 2: quia [per]venerunt coniuncta-sunt peccata eorum usque in caelum Z (quia coniunctum-est [peccatum?] istius usque in caelum M) — καὶ ἐμνημόνευσεν τὰ ἀδικήματα αὐτῆς: et memorfuit Deus impietatis istorum (istius Z) 2 + Z (et memor-fuit Deus iniustitiarum eius M).

**18,6** ἀπόδοτε αὐτῇ ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν: et retribuit (*praes.*) istis sicut ii retribuerunt vobis 2: et retribuit (*praes.*) isti sicut et retribuit (*perf.*) nobis Z (retribuite isti sicut retribuit (*perf.*) vobis M) — καὶ διπλώσατε

<sup>4</sup> omnis a. — <sup>5</sup> om qui β. — <sup>6</sup> om a: virtute 3. — <sup>7</sup> om ne αβ. — <sup>8</sup> om et ne plagas peccatorum istius accipiatis »manche« Z.

- τὰ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς: et dabuntur duplicia (sg.) secundum opera sua 2: et accipiet ista duplum secundum opera sua Z (et duplicate isti (dat.) duplum secundum opera sua M) — ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασεν κέρασατε αὐτῇ διπλοῦν: et calicem (!) quo commiscuerunt, commiscebitur istis 2: et calicem quo commiscuit, commiscete ei dupliciter Z (calice quo commiscuit, commiscete isti (dat.) dupliciter M).
- 18,7** ὅσα ἐδόξασεν αὐτὴν καὶ ἐστρηνίασεν, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος: et quantum glorificati-sunt et iocati-sunt, tantundem dabitur istis cruciatūs et luctus 2: et quantum glorificavit ipsam et iocata-est, tantopere retribuite (*om* cruciatus et) luctum Z (quantum glorificavit ipsam et in-deliciis-fuit (?), tantopere retribuite isti cruciatus et luctum M) — ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει: quia dicit in corde suo 2: quia in corde suo dicebat (dixit M) ZM — ὅτι κάθημαι βασίλισσα καὶ χήρα οὐκ εἰμὶ καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω: se-deo regina et vidua non sum et luctum unquam non videbo 2: quoniam in omni<sup>9</sup> tempore sedebo ego regina<sup>10</sup> et vidua non adhuc fiam (= ero) (*om* et luctum non videbo) Z (quoniam sedeo regina (2<sup>o</sup>) in aeternitatem et vidua non adhuc sum et luctum non videbo M).
- 18,8** διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἤξουσιν αἱ πληγαὶ αὐτῆς θάνατος καὶ πένθος καὶ λιμός: propter istud (illud Z) in una die venient super istam plagae mortis (plagae, mors Z) et luctus et fames 2 + Z (propter hoc in una die venient cruciatūs eius, mors et luctus et fames M) — καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται: et combustio 2: et in igne comburetur Z (et ignis comburet eam M) — ὅτι ἰσχυρὸς κύριος ὁ θεὸς ὁ κρίνας αὐτὴν: propterea quod fortis est Dominus (*om* Deus) qui iudicat eam 2: quia validus est Dominus Deus qui iudicavit istam<sup>11</sup> Z (quia validus est Dominus qui iudicavit eam M).
- 18,9** καὶ κλαύσουσιν καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὴν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς: et flebunt et lamentabuntur super istam reges terrae<sup>12</sup> 2: et flebunt et se-verberabunt super istam reges terrae (reges terrae super istam »manche») Z (et flebunt et se-verberabunt reges terrae super eam M) — οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες καὶ στρηνιάσαντες: qui cum ista fornicati-sunt et gement 2: qui cum ista fornicati-sunt et oblectati-sunt Z (qui cum ea fornicati-sunt et [in] delectatione (?) oblectati-sunt M) — ὅταν βλέπωσιν τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς: quando videbunt fumum fornacis suae 2: quando videbunt fumum ardoris cruciatuum eius (ardoris (*om* cruciatuum)<sup>13</sup> eius »manche») Z (quando videbunt fumum ardoris eius M).

<sup>9</sup> in omni (*om* tempore) β. — <sup>10</sup> *om* regina a. — <sup>11</sup> eam αβ. — <sup>12</sup> et reges terrae super istam αβ. — <sup>13</sup> *om* cruciatuum αβ.

- 18,10 ἀπὸ μακρόθεν ἔστηκότες διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς λέγοντες: et a longe, donec (usquedum) [per]venien(te)s (= obtenti?) a spiritibus (2<sup>o</sup>) producant (*verb.* trahant) [verba] propter metum cruciatuum istius et dicant (conj. = fut.) 2: a longe stabunt propter timorem cruciatuum istius et dicent Z (a longe stando (= stantes) propter timorem et cruciatus (pl.) eius et dicent M) — οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Βαβυλὼν ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά: vae vae<sup>14</sup> Babylon (Babelon) magna civitas et fortis 2: vae (*om* vae) civitati magnae Babyloni (babelōn), civitas fortis Z (vae vae, civitas magna Babylon (Babelōn), civitas fortis M) — ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου propter[ea] quod in una hora [per]venerunt super te iudicia 2: quia in una hora venerunt [per]venerunt iudicia tua Z (quia in una hora venerunt iudicia tua M).
- 18,11 καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσιν καὶ πενθοῦσιν ἐπ' αὐτήν: et qui iucundabuntur ex (= ab) ista et terrebuntur et flebunt et lugebunt super istam 2: et mercatores terrae lamentabuntur<sup>15</sup> et lugebunt super te Z (et mercatores terrae fleant (= fut.) et lugeant (= fut.) super eam M) — ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκέτι: et gregem et iumentum quod in ista non adhuc adiuvabit turpitudine (ignominia) et per-campum stabunt 2: quia onus (= merces)<sup>16</sup> eorum nemo<sup>17</sup> emit (quia ad onus (= mercedem) versus eorum nemo est qui emit »manche«) Z (quia onus (= merces) eorum nemo emit M).
- 18,12 γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου καὶ μαργαριτῶν καὶ βυσσίνου καὶ πορφύρας καὶ σιρικοῦ καὶ κοκκίνου: ne forte quis auri et argenti et gemmarum honorabilium (= pretiosarum) (*om* et) margaritae et byssi et purpurae et violacei (= σιρικοῦ) et rufi (= coccini) 2: et lucrum quod a te non adhuc sit (= erit), auri et argenti et gemmarum honorabilium (= pretiosarum) et margaritae et byssi et purpurae et auriphrygiati (= σιρικοῦ) et coccum Z (quia onus (= merces) auri et lapidis honorabilis (= pretiosi) et byssi et purpurae et serici et coccum M) — καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου καὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου καὶ μαρμάρου: et omnis ligni odoramenti<sup>18</sup>, omnia vasa honorabilia (= pretiosa) lignea et aenea et marmorea 2: et omne lignum odoramenti (odoramentorum »manche«), et omne vas eburneum et omne vas a (= de) ligno honorabili (= pretioso) et a (= de) aere et a (= de) ferro et a (= de) marmore Z (et omne lignum thyinum et omne vas eburneum et omne vas a (= de) ligno honorabili (= pretioso) et aere et ferro et marmore M).

<sup>14</sup> vae vae 3. — <sup>15</sup> lamentabuntur β. — <sup>16</sup> onera (= merces acc. pl.). — <sup>17</sup> nemo est qui αβ. —

<sup>18</sup> odoramentorum αβ.

18,13 καὶ κιννάμωμον καὶ ἄμωμον καὶ θυμιάματα καὶ μύρον καὶ λίβανον καὶ οἶνον: et cinnamomum (qinamon!) et odoramenta et unguenta et libani (= incensi) et vinum 2: et cinnamomum (qinamomon Z; qinamōn M) et omne odoramentum et unguentum et incensum et vinum ZM — καὶ ἔλαιον καὶ σεμίδαλιν καὶ σῖτον καὶ κτήνη καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων καὶ ῥεδῶν καὶ σωμάτων καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων: et oleum<sup>19</sup> et simila et triticum et iumenta omn(ia) et oves<sup>20</sup> et boves et equi et omne <ullum> quo <d> iucundantur homines 2: et oleum et simila et triticum et iumenta omn(ia), bos et ovis et caballorum (= equorum) et rhedarum, quod voluptas est corporum et spirituum (2<sup>o</sup>) (= animarum) hominum Z (et oleum et simila et triticum et bos et ovis, et equorum et rhedarum et corporum et spirituum (2<sup>o</sup>) (= animarum) hominum M).

18,14 καὶ ἡ ὁπώρα σου τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ: et concupiscentia spiritus forās ingressa (= profecta)-est ab eis 2: et omnis concupiscentia animae tuae ingressa (= profecta)-est a te Z (et tempus (ῶρα!) concupiscentiae animae tuae ingressa (= profecta)-est a te M) — καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπώλετο ἀπὸ σοῦ: et omnis<sup>21</sup> commoditas periit ab eis 2: et omnis luminosa amoenitas, pingue et uber et album ingressum (= profectum) -est a te Z (et omne pingue et album periit a te M) — καὶ οὐκέτι οὐ μὴ αὐτὰ εὕρησουσιν: et non potuerunt invenire 2: et non adhuc invenies istud ZM: et non adhuc aliud<sup>22</sup> invenies »manche« Z.

18,15 οἱ ἔμποροι τούτων οἱ πλουτήσαντες ἀπ' αὐτῆς ἀπὸ μακρόθεν στήσονται: omnes lucrum-mercantes qui magnificabantur (= locupletabantur) ab eis forās stabunt 2: et omnes lucrum-mercantes hi magnificati (= locupletati) a te forās stabunt Z (mercatores hi magnificati-sunt (= locupletati-sunt) ab hac a longe stando (= stantes) M) — διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς κλαίοντες καὶ πενθοῦντες: propter metum cruciatuum flebunt et lugebunt 2: propter timorem<sup>23</sup> cruciatuum tuorum (eius M) flendo (= flentes) et luctum accipiendo (= accipientes) ZM.

18,16 λέγοντες οὐαὶ οὐαί, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον: (om et dicent)<sup>24</sup> vae vae, civitas magna, quae induta es bysso (acc.) 2: dicent vae vae, civitas magna, quae induta eras bysso (acc.) Z (et dicendo (= dicentes) vae vae, civitas magna, quae iacta erat circa se[ipsam] bysso M) — καὶ πορφυροῦν καὶ κόκκινον καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσίῳ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίτῃ: et purpurā (acc.) et cocco

<sup>19</sup> om et a. — <sup>20</sup> om et β. — <sup>21</sup> om omnis β. — <sup>22</sup> et non adhuc aliud β. — <sup>23</sup> + et (cruciatu tuos) α. — <sup>24</sup> dicent (om et) αβ.

(acc.) et deauratis (acc. neutr. pl.) et lapidibus honorabilibus (acc. = pretiosis) et margaritis (acc.) 2: et purpurā (acc.) et cocco (acc.) (+ et »manche«) deauratis (acc.) et lapidibus honorabilibus (acc. = pretiosis) et margaritis (acc.) Z (cocco (acc.), auro (acc.) et lapide honorabili (acc. = pretioso) et margaritā (acc.) M).

18,17 ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἡρηνώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος: quia unā horā diei corrupta-est<sup>25</sup> tanta magnitudo (= opulentia) tua 2: quia in una hora inegestate-facta-est (corrupta-est »manche«) tanta magnitudo (= opulentia) tua Z (quia in una hora diei disiecta-est tanta magnitudo (= opulentia) M) — καὶ πᾶς κυβερνήτης καὶ πᾶς ὁ ἐπὶ τόπον πλέων: et omnes gubernatores qui in locos locos (= in singulos locos) navigant 2: et omnis navigator et omnes qui in locos locos (= in singulos locos) navigant Z (et omnis praeda (?) et omnes qui in locos navigant M) — καὶ ναῦται καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν: (om et) navigatores qui in mari agitant a longe stabunt 2: et (om et »manche«)<sup>26</sup> nautae et quicumque reti (abl.)<sup>27</sup> operantur a longe stabunt flendo (= flentes) Z (et nautae et quicumque instrumentis operantur a longe stabunt M).

18,18 καὶ ἔκραζον βλέποντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς λέγοντες: et clamabunt videndo (= videntes) fumum fornacis eorum, dicent<sup>28</sup> 2: et clamabunt videndo (= videntes) fumum ardoris eius dicendo (= dicentes) Z (clamabunt videndo fumum ardoris eius dicendo M) — τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ: quis similis est civitati huic magnae 2 + M: quis similis-est civitati huic magnae Z.

18,19 καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν: et iacent (iecerunt M) pulverem super capita sua 2 + ZM — καὶ ἔκραζον κλαίοντες καὶ πενθοῦντες λέγοντες: et plagendo (= plangentes) dicent 2: et plangendo (= plangentes) voce magna flendo<sup>29</sup> et lugendo (= lugentes) dicent Z (clamaverunt voce magna flendo et lugendo et dicendo M) — οὐαὶ οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἐν ᾗ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες τὰ πλοῖα ἐν τῇ θαλάσῃ ἐκ τῆς τιμιότητος αὐτῆς: vae vae, civitas magna, a (= ex) qua omnes magnificabamur (= locupletabamur) et ambulabamus in mari a (= ex) magnitudine pretiositatis huius 2: vae vae, civitas magna, qua omnes magnificabamur (= locupletabamur) qui habebamus naves in mari propter pretiositatem tuam Z (vae vae, civitas magna, quae (= qua?) nunc magnificati-sumus (= locupletati-sumus) omnes qui habebamus naves in mari in pretiositate eius M) — ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἡρηνώθη: quia in una hora corrupta

<sup>25</sup> diminuta-est corrupta-est aβ. — <sup>26</sup> om et a. — <sup>27</sup> in mari. — <sup>28</sup> et dicendo (= dicentes) β. —

<sup>29</sup> et flendo (= flentes) aβ.

pessumdata-est 2: quid in una hora corrupta pessumdata-es? Z (quia in una hora reiecta-est M).

18,20 εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ οὐρανὲ καὶ οἱ ἄγιοι καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ προφῆται: gaudentes fiant caeli sup[ra] et sancti<sup>30</sup> apostoli et prophetae 2: gaudentes fiatis (imp. = gaudete) super eam caeli et sancti apostoli et prophetae Z (gaudens fias (imp. = gaude) super eam caeli et sancti apostoli et prophetae M) — ὅτι ἔκρινεν ὁ θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς: quia iudicavit Deus iudicium eorum ab (= de) ea 2: quia iudicavit Deus iudicium vestrum ab (= de) ista (ea M) ZM.

18,21 καὶ ἦρεν ὁ ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλινον μέγαν: et accepit Angelus unus lapidem unum generationis magn(i) molarem-lapidem<sup>31</sup> 2: et accepit (om unus) Angelus validus (= fortis) lapidem unum<sup>32</sup> (+ magnum »manche») sicut molarem magnum (om magnum »manche») Z (et accepit Angelus unus validus (= fortis) lapidem sicut molarem magnum M) — καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν λέγων: et iecit eum in mare dicendo (= dicens) 2: et abiecit in mare dicendo (= dicens) ZM — οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῇ ἔτι: secundum illam similitudinem immergetur (Babylon (Babelon) civitas magna, et aliter ne adhuc invenietur 2: ita impetu cadet Babylon (babelōn) civitas magna et aliter nōn adhuc invenietur Z (ita impetu cadet Babylon (Babelōn) magna civitas, et non adhuc invenietur illuc M).

18,22 καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπιστῶν οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι: et vox (= vocem!) citharae et cantorum artificium (gen. pl.)<sup>33</sup> et vox (= vocem) tympani et tubas et aliter<sup>34</sup> non adhuc quis audiet ab ea 2: et vox citharoedorum et musicorum, artificium (gen. pl.) et tubicenum et tympani, sed non adhuc audietur in te C (et vox citharoedorum et musicorum et tubicenum et tubarum non adhuc audientur in te M) — καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι: et vox molaris (= molae) non audietur ibi 2: om ZM.

18,23 καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φάνη ἐν σοὶ ἔτι καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι: (om et lumen lucernae non adhuc apparebit in te) et vox sponsae et sponsi aliter non adhuc audietur (= audietur) ab (= ex) ea 2: et lumen lucernae et vox molaris (= molae) aliter non adhuc apparebit in te et vox sponsi et vox (om vox »manche») <sup>35</sup> sponsae aliter<sup>36</sup> non adhuc audietur (= audietur) in te Z (et lumen lucernae non adhuc apparebit in te et vox sponsi non adhuc

<sup>30</sup> sancti + et 3. — <sup>31</sup> lapidem unum et magnum sicut molarem a. — <sup>32</sup> lapidem magnum 3. — <sup>33</sup> om artificium a. — <sup>34</sup> om aliter aβ. — <sup>35</sup> om vox a. — <sup>36</sup> om aliter aβ.

audiatur (= audietur) in te M) — ὅτι οἱ ἔμποροι σου ἦσαν οἱ μεγισ-  
τάνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακίᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη:  
gloriosi eius qui gaudio-affecti erant super terram, qui in veneficium  
artis-magicae eius errantes erant omnes gentiles (= Gentes)<sup>38</sup> 2 :  
et non mercatores tui gloriosi et permagni terrae, qui gaudio-affecti  
erant in te, propter[ea] quod arte-magica veneficii tui ([a] veneficio  
tuo »manche«) erraverunt omnes generationes (omnes nationes »man-  
che«) Z (quia mercatores tui erant permagni terrae, quia arte-magica  
tua erraverunt omnes nationes M).

18,24 καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὐρέθη καὶ πάντων τῶν  
ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς : et in ea inventus-est sanguis prophetarum  
et sanctorum et omnium scriptorum et signatorum (τῶν ἐσφραγισ-  
μένων!) in caelo vivorum 2 : et in te omnis sanguis prophetarum et  
sanctorum inventus-est et omnium scriptorum in terra vivorum Z  
(et in ea omnis sanguis sanctorum et prophetarum inventus-est et  
omnium iugulatorum super terram M).

19,1 μετὰ ταῦτα ἤκουσα ὡς φωνὴν μεγάλην ὄχλου πολλοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ  
λεγόντων : et post illud audiavi vocem magnam tubarum (!) magnarum  
in caelo qui dicebant 2 : et post illud (hoc »manche«) audiavi vocem  
magnam multitudinis in caelo dicendo (= dicentem) Z (et post hoc  
audiavi vocem multitudinis in caelo magnam dicendo M) — ἀλλη-  
λούϊα · ἡ σωτηρία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡμῶν : Al-  
leluia (aleluia), salus et honor<sup>1</sup> et gloria et virtus Deo nostro (Dei  
nostri?) 2 : Alleluia (alēluia), salus et gloria et honor et virtus Deo  
nostro Z (Alleluia (alēluia), salus et gloria Dei nostri M).

19,2 ὅτι ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις αὐτοῦ : quia iustitiā et veritate  
sunt iudicia eius 2 : quia vera et iusta sunt iudicia eius ZM — ὅτι  
ἔκρινεν τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἣτις ἔφθειρεν τὴν γῆν ἐν τῇ πορ-  
νείᾳ αὐτῆς : quia iudicavit meretricem illam magnam, propter[ea]  
quod corrumpit terram in fornicationibus suis 2 : quia iudicavit mere-  
tricem magnam in fornicatione sua Z (quia iudicavit meretricem mag-  
nam quae corrumpit terram in fornicatione sua M) — καὶ ἐξεδίκησεν τὸ  
αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ ἐκ χειρὸς αὐτῆς : et quaesivit ab (= ex)  
ea ultionem sanguinis servorum suorum 2 : et quaesivit ultionem  
sanguinis servorum suorum a (= de) manibus eius ZM.

19,3 καὶ δεύτερον εἶρηκαν · ἀλληλούϊα · et secunda vice duplicabant (?)  
et dicebant : Alleluia (aleluia) 2 : et duplici vice (= denuo) benedixe-  
runt et dixerunt : Alleluia (alēluia) Z (et dupliciter (= iterum) dixerunt :

<sup>37</sup> arte-magica αβ. — <sup>38</sup> nationes 3 αβ.

<sup>1</sup> om et honor et 3.

Alleluia (alēluia) M) — καὶ ὁ κάπνος αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων: et fumus eius exibat (= ascendebat) in aeternitates aeternitatum 2 + ZM.

19,4 καὶ ἔπεσαν οἱ πρεσβύτεροι οἱ εἴκοσι τέσσαρες καὶ τὰ τέσσερα ζῶα: et ceciderunt super facies suas XXIV seniores et IV viva (= animalia) 2: et ceciderunt viginti et quattuor seniores et quattuor viva (= animalia) ZM — καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ λέγοντες · ἀμὴν ἀλληλουῖα: et adorabant<sup>2</sup> Deum qui sedebat in throno gloriae dicendo (= dicentes): Amen (amēn)<sup>3</sup>, Alleluia (alēluia) 2: et adoraverunt Deum qui sedebat in throno gloriae dicendo: Amen (amēn) Alleluia (alēluia) Z (et adoraverunt Deum qui sedet super thronum dicendo (om Amen, Alleluia) M).

19,5 καὶ φωνὴ ἀπὸ τοῦ θρόνου ἐξῆλθεν λέγουσα: et vox a (= de) throno exibat dicendo (= dicens) Z: om 2 + M — αἰνεῖτε τῷ θεῷ ἡμῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ: benedicite (et benedicite M) Deum (+ nostrum »manche») omnes servi eius ZM: om 2 — οἱ φοβούμενοι αὐτὸν οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι: et qui timetis ab eo (+ et M) pusilli et permagni ZM: om 2.

19,6 καὶ ἤκουσα ὡς φωνὴν ὄχλου πολλοῦ καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν λεγόντων: et audiui vocem (+ sicut M) multitudinis magnae (+ et M) sicut vocem aquarum multarum et (om et M) sicut vocem validi tonitruī (validorum tonitruorum<sup>4</sup> »manche» Z + M) dicendo iterum (om dicendo iterum M) ZM: om 2 — ἀλληλουῖα, ὅτι ἐβασίλευσεν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ: (om alleluia) propter[ea] quod regnavit Dominus Deus omnipotens 2: alleluia (alēluia), propter[ea] quod (et: om propter[ea] quod M) regnavit (+ in nobis M) Deus (+ noster »manche» Z; Dominus Deus M) omnipotens ZM.

19,7 χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιῶμεν καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ: gaudentes firmus (= gaudemus) et exsultamus et damus gloriam nomini eius 2: laetamur (+ et exsultamus »manche») et damus gloriam ei Z (et laetamur et exsultamus et dabimus (= demus) gloriam ei M) — ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου: (propter[ea] quod venit dupliciter (= iterum) in nuptias suas Agnus 2: qui venerunt (sg.!) nuptiae (pl. t.) Agni Z (propter [ea] quod dupliciter (= iterum) (om venit!) in nuptias suas (= in nuptiis suis?) Agni M) — καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἡτοίμασεν ἑαυτήν: et mulier sua, quae [prae]parata est ei 2: et mulier sponsa eius [prae]paravit seipsam ZM.

19,8 καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσσινον λαμπρὸν καθαρὸν: quia

<sup>2</sup> adoraverunt αβ. — <sup>3</sup> om amēn β. — <sup>4</sup> validorum tonitruorum αβ.

<super>iaciet circum eam byssum luminosam et sanctam (= mundam) 2 : et datum-est ei inducere byssum albam<sup>5</sup> sanctam (= mundam) et luminosam Z (et datum-est ei ut <super>iaceret circa eam byssum albam lucidissimam sanctam (= mundam) M) — τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματα τῶν ἁγίων ἐστίν : nam byssus alba iustitia sanctorum est 2 : quae est byssus iustitia sanctorum Z (nam byssus iustitiae sanctorum sunt M).

19,9 καὶ λέγει μοι · γράψον : et (om dicit mihi) scribe istud<sup>6</sup> 2 : et unus ab (= ex) Angelis dicebat (dicit »manche«)<sup>7</sup> ad me, scribe istud Z (et dicit ad me, scribe M) — μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἁρνίου κεκλημένοι : beat<issim>i sunt omnes qui in coenam Agni vocati-sunt 2 : beāti sunt omnes (om omnes M) qui vocati (+ sunt M) in coenam nuptiarum (om nuptiarum M) Agni ZM — καὶ λέγει μοι · οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ τοῦ θεοῦ εἰσιν : et dicit ad me : haec verba vera et iustorum sunt 2 : om Z (et dicit ad me : haec verba vera sunt Dei M).

19,10 καὶ ἔπεσα ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν αὐτοῦ προσκυνῆσαι αὐτῷ : et cecidi coram pedibus eius ut adorarem eum 2 + M : et ego cadens (part. aor.) coram pedibus eius adoravi eum Z — καὶ λέγει μοι · ὅρα μή : et dicit ad me : vide qui malus es et dixit ad me : ne cadas coram me 2 : et dicit ad me : ausculta, ne cadas coram me Z (et dicit : vide, ne forte M) — σύνδουλός σου εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ, τῷ θεῷ προσκύνησον : nam et ego conservus tuus sum et fratrum tuorum qui habebant testimonium Domini, Deum solum adora 2 : nam et ego conservus tuus sum et fratrum tuorum qui habent testimonium Iesu Christi<sup>8</sup>, Dominum Deum solum adora Z (conservus tuus sum et fratrum tuorum qui habent testimonium Iesu, Deum adora M) — ἡ γὰρ μαρτυρία Ἰησοῦ ἐστὶν τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας : quia testimonium Iesu est spiritus sanctus qui in prophetis est<sup>9</sup> 2 : nam firmitate Iesu erat aspectus-iste et spiritus prophetiae ; nam testimonium Iesu est (+ et »manche«)<sup>10</sup> spiritu sancto qui in prophetis erat<sup>11</sup> Z (nam firmitate Iesu est prophetia M).

19,11 καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἠνεωγμένον καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν καλούμενος πιστός καὶ ἀληθινός : et vidi caelum apertum et ecce en equus albus, et qui equitans erat super eum<sup>12</sup> vocabatur fidelis et veritate inventus-est 2 : et vidi caelum apertum et ecce equus albus (+ et »manche«) qui equitans erat in eo fidelis et verus Z (et vidi caelum apertum et ecce qui equitans erat in eo voca-

<sup>5</sup> om albam 3. — <sup>6</sup> om istud 3. — <sup>7</sup> dicit β. — <sup>8</sup> om Christi 3. — <sup>9</sup> om qui ... erat (!) 3. — <sup>10</sup> + et α. — <sup>11</sup> est β. — <sup>12</sup> om erat super eum 3.

tur fidelis et verus M) — καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ: om 2: et iustitiā iudicat et bellat ZM.

19,12 οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ φλόξ πυρός: et bellatores (= milites) eius sicut flamma ignis 2: et oculi eius (om sicut) flamma ignis Z (et oculi eius sicut faculae igneae M) — καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλά: et super caput eius diadema<sup>13</sup> 2: et super caput eius coronae multae (acc.!) Z (et super caput eius corona multa (= coronae multae) M) — ἔχων ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός: quod habebat nomina multa scripta, quae nemo sciebat at (= nisi) solus is<sup>14</sup> 2: et habebat nomen scriptum, quod nemo scit at (= nisi) solus ipse Z (nomina habendo scripta, quod (= quae) nemo potest scire at (= nisi) solus ipse M).

19,13 καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι: et iactus erat circa se-[ipsum] vestimento asperso-sanguine<sup>15</sup> 2: et iactus circa se[ipsum] vestimento tincto sanguine Z (et iactus circa se[ipsum] vestimento connexo sanguine M) — καὶ κέκληται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὃ λόγος τοῦ θεοῦ: et vocabatur nomen eius Verbum Dei 2 + Z (et vocatur nomen eius Verbum Dei M).

19,14 καὶ τὰ στρατεύματα τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθει αὐτῷ ἐφ' ἵπποις λευκοῖς: et dux in caelo et vadebant póst eum equi albi 2: et duces caeli<sup>16</sup> et militiae caeli vadebant-póst (vadebant post M) (= sequebantur) eum equis albis<sup>17</sup> ZM — ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καθαρὸν: induti<sup>18</sup> byssos sancta (= munda) 2: induti byssis sanctis (= mundis) et albis<sup>19</sup> Z (induti bysso alba sancta (= munda) M).

19,15 καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάξῃ τὰ ἔθνη: et ab oribus (?) eorum exibat ensis (= gladius) acutus-factus, ut eo feriat gentiles (= Gentes) 2: et ab (= ex) ore eius exibat ensis acutus-factus, ut eo feriat generationes (nationes M) ZM — καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ: et is erat qui pascebat eos virgā ferrea 2: et is pascet eos virga ferrea ZM — καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ παντοκράτορος: et is calcabat torcularia (= torcular pl. t.?) vini irascibilitatis (= furoris) irae Dei omnipotentis 2<sup>20</sup>: et is calcabit torcular (calcabit eos sicut torcular M) vini irascibilitatis (= furoris) irae (om irae M) Dei omnipotentis ZM.

19,16 καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ὄνομα γεγραμμέ-

<sup>13</sup> diademata 3. — <sup>14</sup> habendo nomina scripta et nomina scripta nemo sciebat at (= nisi) solus is 3. — <sup>15</sup> aspersione sanguinis 3. — <sup>16</sup> om et duces caeli 3. — <sup>17</sup> vadebant póst eum super equos albos 3. — <sup>18</sup> qui induti erant 3. — <sup>19</sup> om et albis 3; om albis αβ. — <sup>20</sup> is erat qui calcabat torcular vini torcularia (pl. t.?) vini et irascibilitatis (= furoris) 3.

νον : et erat scriptum super vestimentum eius et super dexteram (?) femoris eius nomen principatūs (= potestatis) eius 2 : et habebat super talare suum et super membra sua scriptionem scriptam<sup>21</sup> Z (et erat super indumentum et super <eius> coxas suas (pl. t. ?) et super dextrum femur M).

19,17 καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἐστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ : et vidi (*om* unum) Angelum quia stabat apud solem 2 : et vidi aliū Angelum qui stabat super solem ZM — καὶ ἔκραξεν ἐν φωνῇ μεγάλῃ λέγων πᾶσιν τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετομένοις ἐν μεσουρανήματι : (*om* et) clamavit et dicit : omnes volucres (= aves) caeli, 2 : quia clamavit in voce magna omnibus avibus volantibus (*verb.* volare-factis) per-medium caeli dicendo (= dicens) Z (clamavit in voce magna dicendo omnibus avibus volantibus (*verb.* volare-factis) per-medium caeli M) — δεῦτε συνάχθητε εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τοῦ θεοῦ : venite congregamini (*imp.*) in coenam magni Dei 2 + Z (venite congregamini (*imp.*) in magnam coenam Dei M).

19,18 ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων καὶ σάρκας χιλιάρχων καὶ σάρκας ἰσχυρῶν καὶ σάρκας ἵππων καὶ τῶν καθημένων ἐπ' αὐτῶν : ut manducetis a (= ex) corpor(e) (carnibus ?) regis et a (= ex) corpor(e) (carnibus ?) principis et ducis et a (= ex) corpor(e) (carnibus ?) equi et qui equitans erat super eum 2 : et manducabitis (manducetis) corpora (carnes) regum (+ et corpora (carnes) validorum (= fortium) »manche») et corpora (carnes) caballorum (= equorum) et omnium equitantium in eis Z (et manducabitis (manducetis) corpora (carnes) regum et corpora (carnes) tribunorum et corpora (carnes) validorum (= fortium) et corpora (carnes) caballorum et equitantium in eis M) — καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων : et a (= ex) corpore (corporibus ?) hominum (*nom. !*) servorum et liberorum (*adj.*) et permagnorum et pusillorum 2 : et corpora (carnes) liberorum et servorum, magni (*gen.*) et pusilli (*gen.*) Z (et corpora (carnes) omnium liberorum et servorum et pusillorum et permagnorum M).

19,19 καὶ εἶδον τὸ θηρίον καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα : et vidi bestiam et omnes (*om* omnes ZM)<sup>22</sup> reges terrae et militias eorum<sup>23</sup> congregatas CZM — ποιῆσαι τὸν πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ : facere bellum cum illo qui equitans est<sup>24</sup> in equo albo et cum militiis eius C : facere bellum cum illo qui equitans erat in equo albo et cum militiis eius ZM.

19,20 καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας

<sup>21</sup> nomen scriptum 3. — <sup>22</sup> *om* omnes 2. — <sup>23</sup> eius 2. — <sup>24</sup> erat 2.

τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ: et comprehensa-est bestia et qui<sup>25</sup> cum ea mendaces prophetae qui faciebant<sup>26</sup> signa coram eo C: et comprehensa-est bestia et qui cum ea mendax propheta qui faciebat signa coram eo Z (et comprehensa-est bestia et cum ea mendax propheta qui fecit signa coram eo M) — ἐν οἷς ἐπλάνησεν τοὺς λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ: quos seduxit et dedit accipere<sup>27</sup> scriptionem<sup>28</sup> bestiae (om et adoratores imaginis eius)<sup>29</sup> C: et quos seduxit et dedit accipere notam bestiae et adoratores imaginis eius Z (quibus seduxit [eos] qui acceperunt gratiam bestiae et adoratores imaginis eius M) — ζῶντες ἐβλήθησαν οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην θείῳ: et vivum (!) iecerunt eos<sup>30</sup> in stagnum ignis comburentis sulphure CZ (viv(os) abiecerunt in stagnum ignis incensi sulphure M).

19,21 καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου τῇ ἐξελεύσῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ: et alii (= ceteri) moriebantur in ense (= gladio) equitantium, qui exibat ab (= ex) ore eius M: et alii (= ceteri) mortui-sunt in ense (= gladio) equitantis super equum ex cuius ore exibat ensis (gladius) Z (et manentes (= relict) occisi-sunt ense (= gladio) equitantium ab (= ex) ore eius M) — καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν: et omnes volucres saturatae-sunt a (= ex) corporibus (carnibus) eorum<sup>32</sup> CZ (et omnes volucres saturatae-sunt a (= ex) corpore (carne) eorum M).

20,1 καὶ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔχοντα τὴν κλεῖν τῆς ἀβύσσου καὶ ἄλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ: et vidi alium Angelum quia descendebat a (= de) caelo et habebat clavem inferni (pl. t.) et catenam magnam in manu sua CZ (et vidi Angelum quia descendebat a (= de) caelo habendo clávem (2º) inferni et catenam magnam in manu sua M).

20,2 καὶ ἐκράτησεν τὸν δράκοντα, ὁ ὄφεις ὁ ἀρχαῖος, ὃς ἐστὶν Διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς: et habebat draconem serpentem primum (= antiquum), qui est ipse Beelzebul (beeġ zebuġ) et satanas (satanay) C: et comprehendit (aor.)<sup>1</sup> draconem (+ serpentem »manche«) primum (= antiquum) qui est calumniator et<sup>2</sup> satanas (satanay) Z (et habuit (= tenuit) draconem magnum serpentem primum (= antiquum) qui est denuntiator (verb. deditor) et satanas (satanay) M — καὶ ἔδωκεν αὐτὸν χίλια ἔτη: et vinxit eum mille annos (sg.) CZM.

<sup>25</sup> om qui 2. — <sup>26</sup> mendax propheta qui faciebat 2. — <sup>27</sup> facere 2. — <sup>28</sup> notam a. — <sup>29</sup> et adorationem imaginis eius 2. — <sup>30</sup> et eos iecerunt 2. — <sup>31</sup> moriebantur ense (= gladio) equitantis equum qui 2. — <sup>32</sup> om et omnes volucres saturatae-sunt a (= ex) carne eorum M.

<sup>1</sup> comprehendens (part. aor.) a. — <sup>2</sup> om et β.

- 20,3** καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον καὶ ἔκλεισεν καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτῷ: et iecit eum in abyssum inferni et clausit et signavit (+ eum Z) CZ (*om* et iecit eum) in abyssum et vinxit et clausit et signavit super eum M( — *ἵνα μὴ πλανήσῃ ἔτι τὰ ἔθνη ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη*: ut aliter non adhuc seducat homines<sup>3</sup> (generationes Z) donec consummentur mille anni (*sg.*) CZ (ne adhuc seducat nationes donec consummentur mille anni (*sg.*) M) — *μετὰ ταῦτα δεῖ λυθῆναι αὐτὸν μικρὸν χρόνον*: et post hoc solvet<sup>4</sup> eum paucum<sup>5</sup> tempus C: et post illud oportet solvere (solvi »manche») eum paulum quoddam (*om* quoddam »manche») tempus Z (et post hoc oportet solvi in pusillum tempus M).
- 20,4** καὶ εἶδον θρόνους καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτούς, καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς: et vidi, throni; et qui sedebant super eos, iudicatio<sup>6</sup> data-est eis C: et vidi thronos et sederunt super eos et iudicatio data-est (iudicium datum-est M) eis ZM — *καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ*: eligere spiritūs<sup>7</sup> bonorum (20)<sup>8</sup> in testimonium<sup>9</sup> Iesu<sup>10</sup> et in verbo Dei C: eligere spiritūs passorum (= vexatorum) propter testimonium Iesu et propter verbum Dei Z (et animas passorum (= vexatorum) propter nomen Iesu et propter Verbum M) — *καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τὸ θηρίον οὐδὲ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ*: hi sunt qui non adoraverunt bestiam et non (= neque) imaginem eius et non acceperunt scriptionem signi<sup>11</sup> super frontem suam et non super dexteram<sup>12</sup> manum suam C: et [eos] quos (= qui!) non adoraverunt bestiam (*om* et non imaginem eius) et non acceperunt notam<sup>13</sup> eius in frontibus suis et non super dexteram manum suam Z (qui non adoraverunt bestiam et imaginem eius et non acceperunt notam super frontem et manum suam M) — *καὶ ἔζησαν καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη*: isti sunt qui stent (*ἡμῖν* = stabunt) et regnabunt cum Christo<sup>14</sup> C: et steterunt (*ἡμῖν*) et regnaverunt cum Christo (+ usque in »manche») mille ann(os) (*sg.*) Z (et vivent (*ἡμῖν*), et regnabunt cum Christo mille annos (*sg.*) M).
- 20,5** καὶ οἱ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἔζησαν ἄχρι τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη: et post hoc a (= ex) mortuis nemo veniet (*ἡμῖν*) usque ad consummationem mille annorum (*verb. anni*)<sup>15</sup> C: et post hoc a (= ex) mortuis

<sup>3</sup> gentiles (= Gentes) 2. — <sup>4</sup> solverunt 2; solvi a. — <sup>5</sup> paulum quoddam 2. — <sup>6</sup> thronus et sedebant super eos et iudicatio 2. — <sup>7</sup> spiritūs (20) (acc. pl.) a. — <sup>8</sup> passorum (= vexatorum) aβ. — <sup>9</sup> in testimonio β. — <sup>10</sup> eligens (part. aor.) spiritūs (nom. pl.!) bon(os) (20) propter testimonium Iesu 2. — <sup>11</sup> + eius 2. — <sup>12</sup> *om* dexteram 2. — <sup>13</sup> *notam* aβ. — <sup>14</sup> + usque in mille annos (*sg.*) aβ. — <sup>15</sup> et post hoc illi sunt qui vivent et regnaverunt cum Christo M annis (*sg.*) 2.

nemo<sup>16</sup> stetit (*εἰμωγ*) usque in consummandos mille annos<sup>17</sup> (sg.) Z (et reliqui mortuorum non adhuc venient (*εἰμωγῆν* statt *εἰμωγῆν* vixerunt!) donec consummentur super illos mille annos (sg.) M) — *αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη*: haec est prima surrectio<sup>18</sup> CM: haec est surrectio prima Z.

20,6 *μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ*: beati (sg.)<sup>19</sup> sancti (dat. pl.) qui habent<sup>20</sup> portionem in regnatione (= regno) (surrectione Z) prima<sup>21</sup> CZ (beāti sunt et sancti qui habent partem in surrectione prima M) — *ἐπὶ τούτων ὁ δεύτερος θάνατος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν*: super<sup>22</sup> eos secunda mors non habet principatum (= potestatem) C: super (quia super M) hos (hós M) secunda mors non habet principatum (= potestatem) ZM — *ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ*: sed sunt<sup>23</sup> (erunt Z) sacerdotes Dei et Domini Iesu Christi<sup>24</sup> CZ (sed sunt sacerdotes Iesu Christi M) — *καὶ βασιλεύσουσιν μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη*: et regnabunt cum eo<sup>25</sup> C: et regnabunt cum eo mille ann(os) (sg.) ZM.

20,7 *καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ*: et post mille annos (sg.) solvet satanam et auferet (*verb.* trahet) e carcere<sup>26</sup> CZ (et quando consummabuntur (sg.) mille anni et exibit a (= e) carcere a (= ex) vinculis suis M).

20,8 *καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσιν γωνίαις τῆς γῆς*: et exhibit in (= ad) seducendas<sup>27</sup> generationes omnes<sup>28</sup> per-quattuor regiones terrae C: et exhibit et seducet generationes omnes per-quattuor regiones terrae Z (et exibunt seducere nationes quae sunt in quattuor angulis terrae M) — *τὸν Γὼγ καὶ Μαγὼγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον*: gog (*acc.*) (et gog Z) et magog (*acc.*) accipiet per congregandum per eos (*verb.* iis *instr.*) in bellum CZ (et Gōg (*acc.*) et Magōg et congregare eos ad bellum M) — *ὧν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης*: quorum (cuius Z) numerus eorum sicut arena maris (+ innumerabilis C) CZ (quorum numerus est sicut arena maris M).

20,9 *καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς*: et exibunt (= ascendent) in latitudines (pl. t.) terrae<sup>29</sup> C: et exibunt (= ascendent) in latitudinem (latitudines »manche«) terrae Z (et exhibunt super latitudinem terrae M) — *καὶ ἐκύκλευσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων καὶ τὴν πόλιν τὴν ἡγαπημένην*: et circumdabunt<sup>30</sup> circa (*adv.*) castra sanc-

<sup>16</sup> non 2. — <sup>17</sup> a (= ex) mortuis non stetit usque in consummatos M annos 2. — <sup>18</sup> surrectio prima 2. — <sup>19</sup> beāti 2. — <sup>20</sup> habeant (= habebunt) αβ. — <sup>21</sup> regnationis primae 2. — <sup>22</sup> et super 2. — <sup>23</sup> + ii 2. — <sup>24</sup> om Christi 2. — <sup>25</sup> + M annos (sg.) 2. — <sup>26</sup> et solvet satanam M annos (sg.) 2. — <sup>27</sup> et seducet 2. — <sup>28</sup> om omnes 2. — <sup>29</sup> et exierunt (ascenderunt) in latitudinem terrae 2. — <sup>30</sup> circumdederunt 2.

torum et civitatis dilectae<sup>31</sup> CZ (et bellabunt cum castris sanctorum et cum civitate dilecta M) — καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγεν αὐτούς: et descendet<sup>32</sup> ignis a (= de) caelo abs (= a) Deo et manducabit<sup>33</sup> eos CZ (et descendit (aor.) ignis a Deo a (= de) caelo et manducavit eos M).

20,10 καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείου: et imperatorem eorum satanam<sup>34</sup> qui seduxit eos<sup>35</sup>, et iaciet eos in mare ignis et sulphuris<sup>36</sup> CZ (et calumniator qui seduxit eos abiectus-est in stagnum ignis et sulphuris M) — ὅπου καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης: ubi erat bestia et menda(ce)s prophetae (mendax propheta Z)<sup>37</sup> CZ (ubi bestia et satanas propheta M) — καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων: et malis-afficientur die ac nocte (+ in saecula saeculorum C) CZ (et cruciabuntur a die et in nocte in saecula saeculorum M).

20,11 καὶ εἶδον θρόνον μέγαν λευκὸν καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτόν et (om vidi) thronus unus magnus et albus et super thronum sedens C: et vidi, thronus albus magnus, et super eum sedens<sup>38</sup> Z (et vidi, thronus magnus et albus et qui sedebat super eum M) — οὗ ἀπὸ τοῦ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανός: a quo a faciei metu eius peribant et fugiebant caelum et terra<sup>39</sup> C: a cuius facie timebant et fugiebant caelum et terra Z (a cuius facie fugit caelum et terra M) — καὶ τόπος οὐχ εὑρέθη αὐτοῖς: et locus non inventus-est eorum (eis) CZM.

20,12 καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς ἐστῶτας ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ βιβλία ἡνοίχθησαν: et vidi thronos permagnos et mortuos qui stabant apud thronum, et scriptiones (sg. = libri) aperiebantur quaeque operum<sup>40</sup> C: et vidi mortuos permagnos et pusillos qui stabant coram throno, et codices aperiebantur<sup>40</sup> Z (et vidi mortuos et permagnos et pusillos qui stabant coram throno et libr(i) aperti-sunt M) — καὶ ἄλλο βιβλίον ἡνοίχθη ὃ ἐστὶν τῆς ζωῆς: et alia scriptio aperiebantur (!) quorum nomina eorum scripta-sunt in tomo vitae<sup>41</sup> C: et alius liber (pl. t.) apertus-est vitae Z (et alii libri (acc.) aperti-sunt qui sunt vivificationis M) — καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν: sed<sup>42</sup> et iudicium factum-est mortuorum in libro secundum opera

<sup>31</sup> civitatem dilectam 2. — <sup>32</sup> descendit (aor.) 2. — <sup>33</sup> manducavit 2. — <sup>34</sup> om eorum 2; om et imperatorem eorum αβ. — <sup>35</sup> om et imperatorem eorum satanam qui seduxit eos αβ. — <sup>36</sup> imperatorem satanae qui seduxit eos, iecit eos in mare igni(s) sulphuri(s) 2. — <sup>37</sup> mendax propheta 2. — <sup>38</sup> et vidi, thronus magnus multus (?) et sup[ra] sedens 2. — <sup>39</sup> a quo metu et a facie eius peribant caelum et terra 2. — <sup>40</sup> vidi mortuos (?) et permagnos, libri aperiebantur 2. — <sup>41</sup> om quorum nomina ... vitae 2. — <sup>42</sup> om sed 2.

uniuscuiusque (*pl.*) C: et iudicati-sunt mortui a scrip(t)is secundum opera sua Z (et iudicati-sunt mortui a scrip(t)is in libris et opera (!) eorum M).

20,13 καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτῇ: *om* C: et dedit mare suos Z (et dedit mare mortuos qui in eo *erant*<sup>43</sup> M) — καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἔδωκαν τοὺς νεκροὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν: *om* C: et mare et infernus (*pl. t.*) (*om* dederunt) mortuos suos et iudicati-sunt quisque secundum opera sua Z (*om* M).

20,14 καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός: et in mortem et in infernum dediti-sunt et in stagnum ignis<sup>44</sup> C: mors (et mors M) et infernus dediti-sunt (abiectioni-sunt M) in stagnum ignis ZM — οὗτος ὁ θάνατος ὁ δεύτερός ἐστιν, ἡ λίμνη τοῦ πυρός: *om* CZ: haec est mors secunda M.

20,15 καὶ εἴ τις οὐχ εὗρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος: et qui <-cumque> non<sup>45</sup> inventus-est in libro vitae scriptus CZ (qui non inventus-est scriptus in libro vivificationis M) — ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός: cadet in stagnum ignis C: iactus-est in stagnum ignis Z (abiectioni-est in stagnum ignis M).

21,1 καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν: et vidi caelum novum et terram novam CZ (et vidi caelum vacuum (κενός!) et terram vacuam M) — ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθον: nam primum caelum et (*om* prima) terra transiit<sup>1</sup> CZ (et vacuum caelum et terra transiit M) — καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι: et mare aliud non adhuc est<sup>2</sup> C: et mare non exsistebat Z (et mare non adhuc est M).

21,2 καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ: et vidi quia descendebat a (= de) caelo a Deo<sup>3</sup> C: et civitatem sanctam novam Ierusalem vidi quia descendebat a Deo et a (= de) caelo Z (quia civitatem sanctam Ierusalem vidi novam descendendo (= descendente) a (= de) caelo a Deo M) — ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς: sponsam or<di>natam (= ornatam) et adornatam et data-est viro suo<sup>4</sup> C: or<di>natam (= ornatam) et [prae]paratam sicut (+ et »manche«) sponsam vir(o) su(o) Z ([prae]paratam sicut sponsam or<di>natam vir(o) suo M).

<sup>43</sup> et dedit mare foras mortuos ubi qui (= quis?) erat ei 2. — <sup>44</sup> et mors et infernus dedit in stagnum ignis 2. — <sup>45</sup> qui <-cumque> non αβ.

<sup>1</sup> quia prima terra transiit 2. — <sup>2</sup> et mare hoc 2. — <sup>3</sup> et civitas nova sancta Ierusalem apparebat quia descendebat a (= de) caelo abs Deo 2. — <sup>4</sup> or<di>nata et adornata sicut et sponsa data-est viro suo 2.

- 21,3 καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ θρόνου λεγούσης: et audiui vocem a (= de) caelo quia dicebat C: et audiui vocem (+ magnam »manche«) a (= de) caelo quae dicebat Z (et audiui vocem magnam a (= de) caelo dicendo (= dicentem) M) — ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν: ecce en tabernaculum<sup>5</sup> Dei in medio hominum et habitabit (+ una C) cum eis CZ (ecce) en habitatio Dei cum hominibus et habitabit cum eis M) — καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς μετ' αὐτῶν ἔσται: et ii in populum eius<sup>6</sup> cum eo et is Deus eorum<sup>7</sup> C: et ii populus ei et iste Deus eorum Z (et ii populus eius erunt et is Deus cum eis erit M).
- 21,4 καὶ ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν: et annullabit (= delebit) omnes lacrimas (pl. t.) ?) ab oculis eorum CZ (et sanctificabit (= mundabit) omnes lacrimas ab oculis eorum M) — καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι: et mors aliter (at) non adhuc dominabitur<sup>8</sup> C: et mors non adhuc existit (sit = erit M) ZM — οὔτε πένθος οὔτε κραυγὴ οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι: non luctus et non (= neque) clamor, non dolor et non sollicitudo<sup>9</sup> C: non luctus et non clamor, non dolor et non lābor (verb. opera, ae) non adhuc existit Z (et non (= neque) clamor et dolor non adhuc sint (= erunt) M) — ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθεν: quia amotum-est et fugit a faciebus eorum<sup>10</sup> C: quia primum transiit Z (prima ingressa-sunt (= transierunt) M).
- 21,5 καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ · ἰδοὺ καὶ νῦν ποιῶ πάντα: et dixit (+ ad me Z) qui sedebat<sup>11</sup> super thronum: ecce en facio omne novum CZ (et dixit mihi qui sedebat super thronum: ecce en novum facio omne M) — καὶ λέγει · γράψον ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοὶ εἰσιν: et dicit ad me<sup>12</sup>: scribe<sup>13</sup> quia haec (sg.) est (= sunt) verba fidelia et vera<sup>14</sup> C: et dixit (dicit »manche«) ad me scribe: haec verba vera et fidelia Z (quia haec verba fidelia sunt et vera M).
- 21,6 καὶ εἶπέν μοι · γέγονα. ἐγὼ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος: et dicit: factus-sum (= fui)<sup>15</sup> ego ajb (= a) et khē (= ω)<sup>16</sup>, a principio et posthac et in aeternitates et nunc ego sum<sup>17</sup> C: et dicit ad me: factus-sum alpha (ajb<sup>mg</sup>) et ō (khē<sup>mg</sup>), principium et [con]summatio Z (et dixit: factus-sum (= fui) ego alpha et ō (ōn), principium et [con]-summatio M) — ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν: et qui sunt sitientes dabo eis a (= e) fontibus<sup>18</sup>

<sup>5</sup> in domo (?) 2. — <sup>6</sup> et ii populus eius 2. — <sup>7</sup> et is est Deus 2. — <sup>8</sup> non dominabitur 2. — <sup>9</sup> et non clamor et non aliter dolor et non sollicitudo aliter non adhuc servet (= servabit) eos 2. — <sup>10</sup> quia amotum-est 2. — <sup>11</sup> dixit ad me qui sedebat 2. — <sup>12</sup> om et dicit ad me 2. — <sup>13</sup> scribe haec verba sunt vera 2. — <sup>14</sup> vera et fidelia αβ. — <sup>15</sup> alpha est (+ et ?) ō, ajb et khē β. — <sup>16</sup> om et khē 2. — <sup>17</sup> et in posteritates aeternitatum sum 2. — <sup>18</sup> qui sunt sitientes (sg.) dices ei (= eis ?) a (= de) fonte gratis 2.

- aquarum vivificationis bibere gratis C: et sitientibus do a (= e) fonte aquae vitae gratis Z (et sitienti dabo a (= e) fonte aquae vivificationis gratis M).
- 21,7** *ὁ νικῶν κληρονομήσει ταῦτα*: et qui inveniuntur victores hereditabunt<sup>19</sup> hoc omne C: qui vincit hereditabit hoc omne Z (qui vincit hereditabit hoc M) — *καὶ ἔσομαι αὐτῷ θεὸς καὶ αὐτὸς ἔσται μοι υἱός*: et ego ero eis Deus et ii erunt mihi populus<sup>20</sup> C: et ego ero eis Deus et ii erunt mihi filii Z (et ero eis Deus et is erit meus filius M).
- 21,8** *τοῖς δὲ δειλοῖς καὶ ἀπίστοις καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσιν καὶ πόρνοις καὶ φαρμακοῖς καὶ εἰδωλολάτραις καὶ πᾶσιν τοῖς ψεύδεσιν*: et iterum propter timidos (= incredulos?)<sup>21</sup> et impuros<sup>22</sup> et occisores et fornicatores<sup>23</sup> et homines-magicos et veneficos et idololatrās et omnes mendaces et omnes impios C: et tardis (= timidis) et incredulis, occisoribus et fornicatoribus et hominibus-magicis et idololatrīs et veneficiis et omnibus mendacibus, impiis Z (timidis autem et pavidis et impuris et fornicatoribus et hominibus-magicis et idololatrīs et omnibus veneficiis et mendacibus M) — *τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ*: quorum portio suorum (= eorum) in stagno comburente sulphure<sup>24</sup> C: quorum portio suorum (= eorum) in stagno incenso igne et sulphure Z (portio eorum in stagno incenso igne et sulphure M).
- 21,9** *καὶ ἦλθεν εἰς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἔχόντων τὰ ἑπτὰ φιάλας τῶν γεμόντων τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων*: et venit apud (= ad) me unus a (= ex) septem Angelis qui habebant septem phialas impletas septem finalibus (fine (= finalibus) Z) [con]summationibus<sup>25</sup> CZ (et venit unus quidam a (= ex) Angelis qui habebant septem calices impletos septem ultimis plagis M) — *καὶ ἐλάλησεν μετ' ἐμοῦ λέγων*: (om et) locutus-est<sup>26</sup> mecum et dicit CZ (et locutus-est mecum dicendo M) — *δεῦρο, δείξω σοι τὴν νύμφην τὴν γυναικα τοῦ ἀρνίου*: ego ostendo<sup>27</sup> tibi sponsam et mulierem (= uxorem) Agni C: veni, ostendam tibi sponsam et mulierem (= uxorem) Agni Z (veni et ostendam tibi mulierem sponsam Agni M).
- 21,10** *καὶ ἀπήνεγκέν με ἐν πνεύματι ἐπὶ ὄρος μέγα καὶ ὑψηλὸν καὶ ἔδειξέν μοι τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ*: et accepit induxit me in montem unum altum et<sup>28</sup> magnum<sup>29</sup> spiritu sancto et ostendit mihi civitatem sanctam [quae] sursum Ierusalem et montem pacis C: et

<sup>19</sup> (om et) qui <cumque> inveniatur victor, hereditabit 2. — <sup>20</sup> om et ii erunt mihi populus 2. — <sup>21</sup> incredulos αβ. — <sup>22</sup> impurum 2. — <sup>23</sup> om et fornicatores 2. — <sup>24</sup> quorum portio suorum (= eorum) est in stagn(o) comburent(e) ign(e) et sulphure 2. — <sup>25</sup> finis [con]summatio(ne) 2. — <sup>26</sup> et locutus-est 2. — <sup>27</sup> ostendam 2. — <sup>28</sup> om altum et 2. — <sup>29</sup> + et 2.

accepit induxit me in montem unum altum et magnum spiritu et ostendit mihi civitatem magnam et sanctam Ierusalem Z (et induxit me spiritu super montem magnum et altum et ostendit mihi civitatem [quae] sursum Ierusalem sanctam M) — καταβαίνουσιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ: quia descendebat<sup>31</sup> (descendens erat; descendens »manche« Z) a (= de) caelo abs (= a) Deo (+ omnipotenti C) CZ (quia descendebat a (= de) caelo a Deo M).

21,11 ἔχουσιν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ: quae (et Z))<sup>32</sup> habebat gloriam Dei CZ (habendo (= habens) mons pacis gloriam (om Dei) — ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι: et erat in ea luciditas gemmarum honorabilium (= pretiosarum), et gemmarum iaspis, et sardion: et ut-gelu-relucens et lucidus (= crystal-lus)<sup>33</sup> C: et erat in ea illuminatio similis (verb. similis-facta) gemmis honorabilibus (= pretiosis), lapis iaspis crystallinus (similis-crystallo) et vivus Z (cuius lumen ei erat similis iaspidi gemmae lucidae M).

21,12 ἔχουσα τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλόν, ἔχουσα πυλῶνας δώδεκα: et erant moenia eius permagna et turres eius altae, et habebat in seipsa ostia (= portas) duodecim<sup>34</sup> C: et erant moenia eius magna et alta et habebat ostia duodecim Z (quae habebat murum magnum et altum habendo (= habens) ostia duodecim M) — καὶ ἐπὶ τοῖς πυλῶσιν ἀγγέλους δώδεκα καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα ἃ ἐστὶν τῶν δώδεκα φυλῶν νιῶν Ἰσραήλ: et nomina cuiusque super ostia scripta erant secundum duodecim tribuum (= tribus) Israel<sup>35</sup> C: et in duodecim ostiis duodecim Angelos et nomina quorumque (cuiusque »manche«) super ostia, scripta erant secundum duodecim tribus Israel Z (et nomina scripta erant quae sunt nomina tribuum filiorum Israel M).

21,13 ἀπὸ ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς καὶ ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες τρεῖς καὶ ἀπὸ νότου πυλῶνες τρεῖς καὶ ἀπὸ δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς: ab ortūs-solis (= orientis) regione ostia tria<sup>36</sup>, ab occidentis regione ostia tria<sup>37</sup>, a septentrionum (= aquilonis) regione ostia tria, a meridiei (= austri) regione ostia tria C: ab ortūs-solis (= orientis) regione ostia tria et a septentrionum (= aquilonis) regione ostia tria et a meridiei (= austri) regione ostia tria et ab occidentis regione ostia tria ZM.

21,14 καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχων θεμελίους δώδεκα: et moenia civitatis fundamenta duodecim<sup>38</sup> C: et moenia (murus »manche«) civitatis

<sup>30</sup> om sanctam [quae] sursum Ierusalem et montem pacis 2. — <sup>31</sup> descendens est a (= de) caelo a Deo omnipotenti 2. — <sup>32</sup> et 2. — <sup>33</sup> in ea illuminatio similis<-facta> gemmis honorabilibus, iaspis, gelūs (pl. t.) species et vivus 2. — <sup>34</sup> et erat (!) moenia eius magn(a) et alt(a) (om et habebat in seipsa ostia duodecim) 2. — <sup>35</sup> in seipsis ostiis XII Angelos cuiusque ostii (pl. t.) super id scriptis nominibus (gen. abs.) XII tribuum Israel 2. — <sup>36</sup> + et 2. — <sup>37</sup> + et 2. — <sup>38</sup> et fundamenta civitatis duodecim 2.

- habebat (!) fundamenta duodecim Z (et latitudo civitatis habebat duodecim numeros (sg.) M) — *καὶ ἐπ' αὐτῶν δώδεκα ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου*: secundum<sup>39</sup> nomina Apostolorum Agni C: et in eis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni Z (et duodecim Apostolorum Agni M).
- 21,15 *καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ εἶχεν μέτρον κάλαμον χρυσοῦν*: et qui loquebatur ad-me<sup>40</sup> habebat mensuram<sup>41</sup> in manu sua C: et qui loquebatur mecum habebat calamum aureum (*verb. aurum*) in manu sua Z (qui loquebatur mecum habebat mensuram arundinem auream (*verb. aurum*) M) — *ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν καὶ τοὺς πυλῶνας αὐτῆς καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς*: ut metiretur civitatem et ostia eius<sup>42</sup> et moenia eius<sup>43</sup> CZM.
- 21,16 *καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται*: quia erat<sup>44</sup> sedes (= situs) civitatis quattuor lateris (= quadrum) C: et erat civitas quadrata Z (et civitas quadrangula (= quadrata) stat (= sita-est) M) — *καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς ὅσον τὸ πλάτος*: et quanta<sup>45</sup> longitudo eius tantundem (= tanta)<sup>46</sup> latitudo eius C: et quanta longitudo eius tantundem (= tanta) latitudo et altitudo aequaliter Z (et longitudo eius quanta et latitudo eius M) — *καὶ ἐμέτρησεν τὴν πόλιν τῷ καλᾶμῳ ἐπὶ σταδίων δώδεκα χιλιάδων*: et mensus-est civitatem mensura et erat mensura longitudinis eius duodecim stadia<sup>47</sup> C: et erat mensura longitudinis eius duodecim millia stadia Z (et mensus-est civitatem duodecim stadia M) — *τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστίν*: et latitudo et altitudo tantadem<sup>48</sup> C: et latitudo eius et altitudo unā-mensurā (= aequalis) cubo (*dat.*) Z (longitudinem eius et latitudinem et altitudinem eius M).
- 21,17 *καὶ ἐμέτρησεν τὸ τεῖχος αὐτῆς ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων πηχῶν*: et mensus-est murum eius CXL et IV cubitos (sg.) C: et mensus-est murum eius centum et quadraginta et quattuor stadia Z (qui et mensus-est murum eius centum quadraginta et quattuor cubitos (sg.) M) — *μέτρον ἀνθρώπου ὃ ἐστὶν ἀγγέλου*: secundum mensuram hominum quae est Angeli C: mensura (mensuram M) hominis quae est Angeli ZM.
- 21,18 *καὶ ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἱασπὶς*: et aedificatio (= structura) moenium eorum a (= ex) gemmis honorabilibus (= pretiosis) iaspis (= ex iaspide)<sup>49</sup> C: et erat aedificatio (= structura) moenium

<sup>39</sup> secundum 2. — <sup>40</sup> et loquebatur mecum et 2. — <sup>41</sup> + auream 2. — <sup>42</sup> om et ostia eius. — <sup>43</sup> murus eius 2. — <sup>44</sup> et erat 2. — <sup>45</sup> quanta erat 2. — <sup>46</sup> tantundem (= tanta) erat 2. — <sup>47</sup> decem millia stadia (sg.) 2. — <sup>48</sup> et latitudo eius unā-mensurā (= aequalis) 2. — <sup>49</sup> moenium eius a (= ex) gemmis iaspis 2.

civitatis iaspis (= ex iaspide) Z (et tegumenta muri [ex] iaspis (!) gemmis M) — καὶ ἡ πόλις χρυσίον καθαρὸν ὅμοιον ὑάλῳ καθαρῷ: et civitas ab (= ex) auro sancto (= mundo), similis sancto (= mundo) et albo vitro<sup>50</sup> C: et civitas erat auro puro, similis sancto (= mundo) et albo vitro Z (et ambitus civitatis ab (= ex) auro sancto (= mundo) in similitudine(m) sancti (= mundi) vitri M).

21,19 οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι: et (+ erat »manche«) fundamenta civitatis ab (= ex) omnibus gemmis honorabilibus (= pretiosis) CZ (et aedificatio (= structura) muri civitatis omnis a (= ex) gemmis honorabilibus (= pretiosis) M) — ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος ἱασπις, ὁ δεύτερος σάφειρος, ὁ τρίτος χαλκηδών, ὁ τέταρτος σμάραγδος: primum fundamentum muri iaspis<sup>51</sup>, secundum sa(p)phirus, tertium<sup>52</sup> lapis-lasuratus (= chalcedonius), quartum<sup>53</sup> smaragdus C: fundamentum primum muri iaspis, secundum sa(p)phirus, tertium chalcedonius (*verb.* coloris-aerei), quartum smaragdus Z (secunda (*om* prima aedificatio) sa(p)phirus, tertia granatus (karkehan = chalcedonius), quarta smaragdus M).

21,20 ὁ πέμπτος σαρδόνυξ, ὁ ἕκτος σάρδιον, ὁ ἕβδομος χρυσόλιθος, ὁ ὄγδοος βήρυλλος quintum<sup>54</sup> sardonyx, sextum<sup>55</sup> sardion, septimum carbunculus<sup>56</sup>, octavum<sup>57</sup> beryllus C: quintum sardonyx, sextum sardion, septimum chrysolithus, octavum beryllus Z (quinta onyx, sexta sardion, septima aurigemma (= chrysolithus), octava beryllus M) = ὁ ἑνατος τοπάζιον, ὁ δέκατος χρυσόπρασος, ὁ ἐνδέκατος ὑάκινθος, ὁ δωδέκατος ἀμέθυστος: nonum<sup>58</sup> topazion, decimum malachitus (= chrysoprasus?)<sup>59</sup>, undecimus hyacinthus<sup>60</sup>, duodecimum granatum C: nonum topazion, decimum chrysoprasus, undecim[us] hyacinthus, duodecim[us] amethystus Z (nona topazion, decima lapis-lasuratus, undecima hyacinthus, duodecima achatus (?), tertia-decima margarita M).

21,21 καὶ οἱ δώδεκα πυλώνες δώδεκα μαργαρίται: et erant duodecim ostia a (= ex) duodecim margaritis<sup>61</sup> CZ (ostia (sg!) M) — ἀνὰ εἰς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου: aequabilia quaeque ostia erant, singula<sup>62</sup> ostia a (= ex) singulis margaritis<sup>63</sup> C: aequabilia et quorumque (!) ostia erant singula ostia a (= ex) singulis margaritis (sg.) Z (quae erant ab (= ex) una margarita M) — καὶ ἡ πλατεῖα τῆς

<sup>50</sup> et civitas auro sancto (= mundo) similis albis gemmis honorabilibus (= pretiosis) 2. — <sup>51</sup> et fundamentum primum muri iaspis et 2. — <sup>52</sup> et tertium 2. <sup>53</sup> — et quartum 2. — <sup>54</sup> et quintum 2. — <sup>55</sup> et sextum 2. — <sup>56</sup> et septimum chrysolithus 2. — <sup>57</sup> et octavum 2. — <sup>58</sup> et nonum 2. — <sup>59</sup> et decimum hyacinthus (!) 2. — <sup>60</sup> et undecimus malachitus (= chrysoprasus?) et (?) 2. — <sup>61</sup> XII (?) margaritis (*verb.* prophetis) 2. — <sup>62</sup> et quaeque ostia erant et singula 2. — <sup>63</sup> margarita ex una 2.

πόλεως χρυσίον καθαρὸν ὡς ὕαλος διαυγής: et media-regio civitatis ab (= ex) auro sancto (= mundo) et ingressus penes ostia splendidus<sup>64</sup> ut crystallum (*verb.* beryllus)<sup>65</sup> C: et amplitudo civitatis aurum purum sicut vitrum nitidum Z (et forum civitatis aurum sanctum (= mundum) ut vitrum perlucidum, et ingressus penes ostium ut crystallum (*verb.* beryllus) M).

21,22 ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστὶν καὶ τὸ ἄρνιον: nam Dominus omnipotens templum erat in ea et Agnus unigenitus Filius Dei [ex] altare sanctitatis<sup>66</sup> C: nam Dominus Deus omnipotens est templum in ea et Agnus Z (quia Dominus Deus omnipotens est templum eius et Agnus M).

21,23 καὶ ἡ πόλις οὐ χρεῖαν ἔχει τοῦ ἡλίου οὐδὲ τῆς σελήνης ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ: et civitati non-erat ullus usus (= ulla necessitas) solis et lunae ut (*verb.* quod; ut Z) illuminabunt (= illuminent) eam CZ (et civitati non necesse est solis neque lunae ut effulgeant M) — ἡ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν: nam gloria Dei illuminabat eam in omni hora<sup>67</sup> CZ (quia ipsa gloria Dei illuminabit eam M) — καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἄρνιον: et lucerna eius erat (*om* erat M) Agnus Dei CM: et lucerna in ea Agnus Z.

21,24 καὶ περιπατήσουσιν τὰ ἔθνη διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῆς: et ingrediebantur gentiles (= Gentes) in lumine eius CZ (*om* M) — καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσιν τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτήν: et reges terrae illuminati fiebant in gloria eius C: et reges terrae lumine-circumdati fiebant in gloria eius Z (et reges terrae [af]ferunt gloriam suam in eam M).

21,25 καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας: et ostia eius non claudiebantur, sed foras stabant (= sita-erant) cotidie<sup>68</sup> C: et ostia eius non claudiebantur <ex = a> die ac <in> nocte, sed aperta stabant (= sita-erant) cotidie Z (et ostia eius non clauduntur ex (= a) die M) — νύξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ: et nox<sup>69</sup> aliter non adhuc fiebat<sup>70</sup> in ea<sup>71</sup> C: et nox adhuc non fiebat in ea Z (nam non non-exsistit ibi M).

21,26 καὶ οἴσουσιν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἔθνων εἰς αὐτήν: at (= nisi) solum illuminatio et glorificatio et pretiositas [magis] quam omnes gemmae honorabiles (= pretiosae)<sup>72</sup> C: sed gloria et honor generationum Z (et [af]ferent gloriam et honorem nationum M).

<sup>64</sup> splendidior alba 2. — <sup>65</sup> sicut margarita-vitrea af. — <sup>66</sup> nam Dominus Deus omnipotens templum est eius et Agnus Unigenitus Dei [ex] altari 2. — <sup>67</sup> cotidie (*om* nam gloria Dei illuminabat eam in omni hora) 2. — <sup>68</sup> sed aperta erant cotidie 2. — <sup>69</sup> nam nox 2. — <sup>70</sup> fiebant (!) 2. — <sup>71</sup> *om* in ea β; ei α. — <sup>72</sup> solum fit in ea illuminatio [magis] quam omnes gemmae honorabiles (= pretiosae) 2.

21,27 καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ ὁ ποιῶν βδέλυγμα καὶ ψευδός: et ne intret ibi omnis malevolus, ne coinquinet eam mendacio suo<sup>73</sup> C: et non intrabit ibi omnis malevolus et impurum mendacium Z (et non intrabit in eam omnis corruptus et qui facit coinquinationem et mendacium M) — εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου: at intrabunt in ea [ii] quorum nomina <eorum> scripta sunt<sup>74</sup> in tomo vitae Filii Dei<sup>75</sup> C: at (= nisi) solum qui scripti sunt<sup>76</sup> in tomo vitae Agni Z (at (= nisi) solum scripti in libro vivificationis Agni M).

22,1 καὶ ἔδειξέν μοι ποταμὸν ὕδατος ζωῆς λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον: et ostendit mihi flumen aquarum vivificationis lucidum glaciale C: et ostendit mihi purum flumen vivum aquae similem-crystallo (= crystallinum) Z (et ostendit mihi flumen aqua(m) viva(m) lucida(m) ut beryllum (= crystallum M) — ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου: qui exibat a (= de) throno Dei C: qui exibat a (= de) throno Dei et Agni ZM).

22,2 ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ξύλον ζωῆς: et ingrediebatur per-medium fori (pl. t. = plateae) eius et circa ripam fluminis habebat arborem vitae C: et ingrediebatur in medio (per-medium »manche«) fori (pl. t. = plateae) civitatis et circa ripam fluminis hinc et illinc arbor (arbores<sup>1</sup> »manche«) vitae Z (per-medium fori (sg.) eius et fluminis hinc et illinc lignum vitae M) — ποιοῦν καρποὺς δώδεκα: quae habebat fructūs duodecim semel C: quae [af]ferabat ([af]ferebant »manche«) fructus duodecim Z (faciebat fructū(s) duodecim M) — κατὰ μῆνα ἕκαστον ἀποδιδόν τὸν καρπὸν αὐτοῦ: secundum (= per) singulos (om menses) dabat<sup>2</sup> fructum suum C: secundum singulos menses (unum mensem »manche«) dabant fructus suos Z (secundum [singulos] menses dando fructum suum M) — καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν et folium arboris erat in sanationem omnium gentilium (= Gentium) + et ab omnibus arboribus a qua (= quibus) manducabant erant benedicti C: et folium arboris (arborum<sup>3</sup> »manche«) erat sanatio gentilium (= Gentium) Z (et folium ligni in sanationem nationum M).

22,3 καὶ τῶν κατὰθεμα οὐκ ἔσται ἔτι: et (om omnis) maledictio non adhuc erat (pl.) in ea C: et execratio (pl. t.) ibi non adhuc erat (pl.) Z (et omnino execratio non adhuc sit (= erit) M) — καὶ ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται: et thronus Dei et Agnus (Agni

<sup>73</sup> om suo 2. — <sup>74</sup> quorum script(a) sint (= erunt) nomina <suorum> 2. — <sup>75</sup> in tomo vitae Agni 2. — <sup>76</sup> erant a.

<sup>1</sup> arbores αβ. — <sup>2</sup> qui dabant αβ. — <sup>3</sup> arborum αβ.

- eius Z) erat in ea CZ (et thronus Dei et Agni in ea sunt M) — καὶ οἱ δοῦλοι λατρεύουσιν αὐτῷ: et servi Dei (servi eius Z) ministrabant ei CZ (et servi eius ministrant ei M).
- 22,4 καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ: et videbat (?) (videbant Z) faciem eius CZ (et videbunt faciem eius M) — καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν: et nomen eius erat super frontes (scriptum erat in frontibus Z) eorum CZ (et nomen eius super frontes suas M).
- 22,5 καὶ νύξ οὐκ ἔσται ἔτι: et nox non adhuc fiebat<sup>4</sup> C: et nox non ibi Z (et nox non adhuc sit (= erit) M) — καὶ οὐκ ἔχουσιν χρείαν φωτὸς λύχνου καὶ φωτὸς ἡλίου: et non-erant<sup>5</sup> ullus usus (*pl. t.*) (= ulla necessitas) luminis lucernae et luminis solis C: et non erant ullus (*om* ullus »manche») ibi usus (*pl. t.* = necessitas) lucernae et luminis solis Z (et non est eis necesse lumen lucernae et lumen solis M) — ὅτι κύριος ὁ θεὸς φωτίζει ἐπ' αὐτοὺς καὶ βασιλεύσουσιν: propter[ea] quod Dominus Deus illuminabat<sup>6</sup> omnes, et regnabant C: propter[ea] quod Dominus Deus illuminabat eos, et regnabunt Z (quia Dominus Deus illuminabat eos, et regnabunt M).
- 22,6 καὶ εἶπέν μοι · οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοί: et dicit ad-me: hoc est verbum fidele et verum C: et dicit ad-me: hoc verbum (*pl.*) fidele est et verum Z (et dixit mihi: haec verba fidelia et vera sunt M) — καὶ ὁ κύριος ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων τῶν προφητῶν ἀπέστειλεν τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: et Dominus Deus qui Sancto Spiritu ostendit prophetis suis quod <ullum> fiendum est posthac C: et Dominus Deus prophetarum sanctorum misit Angelum suum servis suis ostendere quod fiendum est velociter Z (et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere servis suis quod fiendum est velociter M).
- 22,7 ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ · μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου: ecce en venit (aor.) velociter; beati sunt qui audient et servabunt verba scriptionis (= libri) huius C: (+ ecce en venio velociter »manche») beatus qui servat verbum prophetiae huius Z (ecce en venio festinanter; beatus qui servat verba prophetiae libri huius M).
- 22,8 κἀγὼ Ἰωάννης ὁ ἀκούων καὶ βλέπων ταῦτα: nam ego Iohannes audi vi et vidi hoc omne CZ (et<sup>7</sup> ego Iohannes audiebam et videbam hoc Z) — καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλεψα ἔπεσα προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύντός μοι ταῦτα: et quando vidi et audi vi, cadebam et adorabam (adoravi Z) Angelum qui ostendit (aor.)

<sup>4</sup> non erat ibi β. — <sup>5</sup> non erant αβ. — <sup>6</sup> illuminat αβ. — <sup>7</sup> om et β.

(ostendebat Z) hoc omne CZ (et quando audivi et vidi, cecidi et adoravi coram pedibus Angeli qui ostendebat mihi hoc M).

- 22,9 *καὶ λέγει μοι · ὅρα μὴ* : et dicit ad-me : vir tu, ne cadas coram me et adores C : et dicit ad me : ne cadas coram me et adores Z (et dicit ad me : vide ne-forte M) — *σύνδουλός σου εἰμί καὶ καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου* : nam conservus et frater tuus sum et [eorum] qui propheta-verunt et servaverunt verbum scriptionis (= libri) huius C : nam et ego conservus tuus sum (*om* tuus »manche») et fratrum tuorum qui servabunt verbum prophetiae scriptionis (= libri) huius Z (conservus tuus sum et fratrum tuorum prophetarum et [eorum] qui servaverunt verba libri huius M).

- 22,10 *καὶ λέγει μοι · μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου* : et dicit ad-me iterum : ne vincias et ne signes verbum prophetiae huius C : et dicit ad-me iterum : ne signes verba prophetiae (prophetica Z) libro huic<sup>8</sup> ZM — *ὁ καιρὸς γὰρ ἐγγύς ἐστιν* : nam tempus istius appropinquatum est (= appropinquavit) C : nam tempus prope est Z (nam tempus proximum est M).

- 22,11 *ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπανθήτω ἔτι* : qui impie-acturus est, impie-agetur (= agatur) et qui inquinandus est, inquinetur CZ (qui damnum-paraturus est, damnum-parabit (= paret) adhuc et inquinatus (= sordidus) inquinabitur (= inquinetur) M) — *καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι* : et qui est iustificaturus est, iustificabitur (= iustificetur), et qui sanctificaturus est<sup>9</sup>, sanctificabitur (= sanctificetur) CZ (et iustus iustitiam faciet (= faciat) et sanctus adiciet (= adiciat) M).

- 22,12 *ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ, καὶ ὁ μισθός μου μετ' ἐμοῦ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ ὡς τὸ ἔργον ἔσται αὐτοῦ* : ecce remunerans (remunerator) et merces cuiusque (*nom.*!) secundum opera sua C : ecce venio<sup>10</sup> velociter et merces mea mecum retribuere cuique secundum<sup>11</sup> opera sua Z (et et quia ecce en venio festinanter et merces mea mecum retribuere cuique secundum opera sua M).

- 22,13 *ἐγὼ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ, ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος* : ego sum ajb (= α), et ego sum khē (= ω), ego sum principium et [con]-summatio, dicit Dominus omnipotens C : ego sum alpha et ὦ, principium et [con]summatio, primus et [ex]tremus Z (ego alpha (alphn) et ὦ (ōn) prior et conclusio (*verb.* signaculum), principium et [con]-summatio M).

- 22,14 *μακάριοι οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν* : beati sunt qui invocabunt

<sup>8</sup> libro huic αβ. — <sup>9</sup> sit αβ. — <sup>10</sup> ecce ego venio αβ. — <sup>11</sup> *om* secundum β.

(= recitabunt) legem eius C : beati sunt qui servant mandata eius Z (beati qui servant mandata eius M) — ἵνα ἔσται ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν : ii habent principatum (= potestatem) arboris vitae et intrant per ostia civitatis Dei C : ii habent principatum (= potestatem) manducare a (= e) ligno vitae et intrare per ostia civitatis Z (ut fiat (sit) principatus (= potestas) super lignum vitae, et per ostia intrabunt in civitatem M).

22,15 ἔξω οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτροι : sed stabunt foras canes, venefici, occisores (= homicidae), idololatrae, adulteri C : sed exhibunt foras canes et<sup>12</sup> venefici (om fornicatores), occisores et idololatrae Z (et exhibunt foras canes et homines magici et fornicatores et occisores et idolorum-cultores M) — καὶ πᾶς ὁ φιλῶν καὶ ποιεῖ ψεῦδος : et omnes qui ingrediuntur (= ambulant) et loquuntur mendacium C : et omnes qui diligunt mendacium Z (et omnes qui faciunt mendacium M).

22,16 ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις : ego Iesus misi Angelum meum testari hoc in omnibus ecclesiis (hoc vobis ecclesiis Z) CZ (et ego misi Angelum meum testari vobis hoc in ecclesiis M) — ἐγὼ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβὶδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός : ego sum radix et semen Adam (gen.) et stella matutina C : ego (om sum) radix et stirps a (= ex) David (ego sum a (= ex) radice et stirpe David »manche«<sup>13</sup>), et stella nitida matutina (matutini »manche«) Z (ego sum radix et progenies David, stella lucida prima M).

22,17 καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη (nimphi → nymphios?) λέγουσιν · ἔρχου καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω · ἔρχου : et Spiritus sanctus et sponsus qui venturus sum C : et spiritus et sponsus qui venturus sum et qui audit dicendo (= dicens :) veni Z (et spiritus et sponsa dicunt, et qui audit dicet (= dicat) veni M) — καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω, ὁ θέλων λαβέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν : qui <cumque> sitiens sit<sup>14</sup> (= est) et volet (= vult) venire apud (= ad) me, veniet (= veniat) et bibet (= bibat) aquam vivam gratis C : et qui sitiens sit (est »manche«) veniet (= veniat), et qui <cumque> vult accipere (= sumere) aquam vitae gratis Z (et qui sitiens est, veniet (= veniat), qui vult accipiet (= sumat) aquam vivificationis (om gratis) M).

22,18 μαρτυρῶ ἐγὼ παντὶ τῷ ἀκούοντι τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου : testis sum ego omni qui audi(vi)t verbum prophetiae

<sup>12</sup> om et aβ. — <sup>13</sup> ego sum a (= ex) radice et a (= ex) stirpe David aβ. — <sup>14</sup> est aβ.

scriptionis (= libri) huius C : testor et (*om* et »manche«<sup>15</sup>) ego omni qui audit verba prophetiae [in] libro hōc (*loc.*)<sup>16</sup> Z (testor ego omni qui audiat verba libri huius M) — *ἐάν τις ἐπιθῇ ἐπ' αὐτά, ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ* : ne qui adiciat in hōc et ne quis diminuatur ex hoc; si quis adiciet in hōc, adiciet et multiplicabit Deus super eum plagas omnes quod scriptum<sup>17</sup> est in libro hoc C : si quis adiciet in hoc (*acc.*), adiciet Deus super eum septem plagas scriptas in libro hoc Z (si quis adiciet super haec, adiciet Deus super eos plagas scriptas in libro hoc M).

22,19 *καὶ ἐάν τις ἀφέλῃ ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ βιβλίου τῆς προφητείας ταύτης* : et si quis diminuet verbum et auferet (*verb.* trahet) a verbis<sup>18</sup> prophetiae C : et si quis diminuet a verbis prophetiae [in] libro hoc (*loc.*) Z (et si quis diminuet a verbis prophetiae libri huius M) — *ἀφελεῖ ὁ θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας* : auferet (*verb.* trahet) Deus portionem (= partem) eius ab (= de) arbore vitae et a (= de) civitate sanctorum C : diminuet et abscindet Deus portionem eius ab (= de) arbore vitae et a (= de) civitate sanctorum Z (diminuet Deus portionem eius a (= de) ligno vitae et a (= de) civitate sancta M) — *τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ* : quod scriptum est in libro hoc CZ (scripti (*gen.*) in scriptione hac (= in libro hoc M).

22,20 *λέγει ὁ μαρτυρῶν · ναί, ἔρχομαι ταχύ* : dixit qui testatus-est hoc omne : utique, venio ego velociter C : dixit qui testatus-est hoc : venio ego velociter Z (dicit qui hoc exsistere (= esse) : utique ecce en venio velociter M) — *ἀμὴν ἔρχου κύριε Ἰησοῦ* : venio C : Amen, venit Dominus (+ noster »manche«) Iesus Christus Z (veni, Domine Iesu Christe M).

22,21 *ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων* : *om* C : gratia Domini nostri (*om* nostri »manche«) Iesu Christi super omnes sanctos. Amen Z (gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis. Amen M).

## Zusammenfassung

### 1. Griechische Textvorlage.

Zweifellos ist bei sämtlichen von uns verwerteten drei Handschriften-gruppen, nämlich denen der Londoner Ausgabe von Conybeare (C, 2, 3), der Zohrabausgabe (Z) und der Jerusalemer Ausgabe von F. Murad

<sup>15</sup> *om* et *aß*. — <sup>16</sup> [in] hōc (*loc.*) *aß*. — <sup>17</sup> scriptum *a*. — <sup>18</sup> *om* a verbis *aß*.

(M) der jeweils vorliegende armenische Text eine direkte Übersetzung aus dem Griechischen. Dabei scheint bisweilen die griechische Vorlage nach einem noch heute im Orient geübten Brauch durch Vorlesen zustande gekommen zu sein. Lassen sich doch manche armenischen Textabweichungen leicht als *Hörfehler* und nicht als Verlesungen eines Abschreibers erklären: Apc 2,2 bringt die Zohrabausgabe statt  $\epsilon\upsilon\rho\epsilon\varsigma$  invenisti (lies: hevres<sup>1</sup>) vielmehr Hebraeos  $\text{հեբրայեցիս}$  Z, weil hier  $\epsilon\beta\rho\alpha\iota\omicron\upsilon\varsigma$  (lies: hevrē(u)s<sup>1</sup>) verstanden wurde! Dagegen bringt C den Passus  $\kappa\alpha\iota \epsilon\upsilon\rho\epsilon\varsigma \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\varsigma \psi\epsilon\upsilon\delta\epsilon\iota\varsigma$  überhaupt nicht, während M wortgetreu den griechischen Text ins Armenische überträgt.

Apc 2,19 steht im Zohrabtext statt  $\omicron\iota\delta\alpha$  lies: ida<sup>1</sup>) scio zu unserer Übersetzung  $\text{մեկի}$  vidi Z, das aber analog von Apc 10,9  $\acute{\alpha}\pi\eta\lambda\theta\alpha = \acute{\alpha}\pi\eta\lambda\theta\omicron\nu$  im neutestamentlichen Griechisch auch  $\epsilon\iota\delta\alpha$  (lies wiederum ida<sup>1</sup>) lauten könnte und damit die gleiche Aussprache hat wie  $\omicron\iota\delta\alpha$ ! Und das wiederholt sich noch im Zohrabtext 3,1 und 3,8, kann also kein blosser Zufall sein! Apc 4,3 haben wir diesmal bei Conybeare und Zohrab das zunächst unverständliche  $\rho\omega\lambda\omega\delta\omega\gamma\epsilon$  sacerdotes =  $\iota\epsilon\rho\epsilon\iota\varsigma$  statt  $\iota\rho\iota\varsigma$ ; es erklärt sich aber ganz einfach als Hörfehler, weil in der Koinē beiden Worte wie iris ausgesprochen werden. Dieser Hörfehler muss wegen seiner doppelten Bezeugung schon früh eine weite Verbreitung gefunden haben.

Apc 9,17 bedeutete die Übertragung des im Plural stehenden Adjektivs  $\theta\epsilon\iota\omega\delta\eta\varsigma$  sulphureus ( $\theta\epsilon\iota\omega\delta\epsilon\iota\varsigma = \text{sulphureas}$ ) für den armenischen Übersetzer, der es sicher so in seiner griechischen Vorlage las (also kein Hörfehler!), keine leichte Aufgabe. So halfen sich C und Z mit der Umschreibung inflammat(us)-sulphure. Und ausgerechnet die sonst sklavisch den griechischen Text wiedergebenden beiden Handschriften der Murad-Ausgabe gingen hier im Streben nach möglicher Genauigkeit aufs Glatteis: Sie lasen das Wortstück  $\theta\epsilon\iota\omega$  als Adjektiv  $\theta\epsilon\acute{\iota}\omicron\varsigma$  divinus, statt es richtig von  $\tau\omicron \theta\epsilon\acute{\iota}\omicron\nu$  (sulphur) abzuleiten; so kamen sie zu dem unverständlichen  $\text{սստուածամեկի}$  Deo-similis (= divinus).

Apc 12,3 haben wir wieder einen ganz klaren Hörfehler vor uns: statt  $\pi\upsilon\rho\rho\acute{\omicron}\varsigma$  rufus (lies: pirós) vielmehr  $\pi\upsilon\rho\acute{\omicron}\varsigma$  (lies: pirós) als Genitiv von  $\tau\omicron \pi\upsilon\rho$  ignis (*gen.* ignis = igneus) aufgefasst, und zwar wieder bei C und F<sup>a</sup>.

<sup>1</sup> nach der Aussprache der Koinē, der »gemeinsamen« griechischen Umgangssprache.

<sup>2</sup> Freilich tritt hier die syrische Harensis an ihre Seite mit ihrem »draco magnus igneus«. Ihr Zeugenwert wiegt aber nicht besonders schwer, weil ihr Ziel ja eine grössere Anpassung der älteren syrischen Überlieferung an den griechischen Schrifttext war. Immerhin bezeugt sie diese griechische Lesart für das 7. Jhdt.

## 2. Armenismen durch Verdrängung griechischer Termini.

Apc 1,8 erscheint bei Conybeare und Zohrab entsprechend dem syrischen Vorbild<sup>3</sup> statt τὸ ἄλφα einfach աբ (ayb), d.h. der erste Buchstabe des armenischen Alphabets, während Murad mit ալփն (alph-n) das Griechische möglichst genau umschreibt, sogar bis auf den Artikel τὸ (- n). — Entsprechend begegnet uns für τὸ ὦ bei C und Z բէ (khē), der letzte Buchstabe des armenischen Alphabets, während Murad mit ոփն (ō-n) ganz wörtlich τὸ ὦ wiedergibt.

Apc 21,6 steht für τὸ ὦ neben ոլ (ō) Z und dem noch genaueren ոփն (ō-n) M diesmal nur bei C das wohl ältere բէ (khē).

Apc 22,13 ist es genau so : ոլ (ō) Z, ոփն (ō-n) M und բէ (khē) C = τὸ ὦ.

## 3. Innerarmenische Schreibfehler.

Verschreibungen im altarmenischen Apokalypse-Text sind nicht gerade selten :

Apc 3,12 տուն domus (statt τὸ ὄνομα) bei Conybeare ist wohl aus der richtigen Wiedergabe տնուն nomen (ὄνομα) entstanden wegen der gleichen Endung տն und der Ähnlichkeit zwischen den beiden Buchstaben տ und ա.

Apc 11,18 եգիպտոս egiamos (wieder bei C) statt եգիպտոս egiptos ist lediglich als Flüchtigkeitsfehler des Abschreibers zu werten, der statt պտ ein ած las.

Apg 14,4 տառի coram (*praepos.*) bei Z statt տառիք primi (die Auslassung von ք ist wohl nur ein Flüchtigkeitsfehler); so kommt eine unbeholfene Übersetzung zustande im Vergleich mit M, das երախայրիք (*pl. t.*) primitiae für ἀπαρχή bringt, während C mit einer ganz freien (natürlich sekundären) Umschreibung allem aus dem Wege geht : hi scripserunt ex hominibus super frontes suas nomen Patris Agni !

Apc 17,9 որ quae statt ուր ubi ist bei [C] 2 lediglich durch Auslassung von ռ entstanden.

Apc 20,5 wird եկեղեցի venient statt կեցին vixerunt im Grunde doch nur eine Verlesung von M ohne textkritische Bedeutung sein.

## 4. Veränderte Orthographie

durch den eindringenden westarmenischen Dialekt.

Apc 3,20 գամ venio statt կամ sto (also gam statt kam !) ist keine echte Variante bei C, sondern volkstümliche Wiedergabe von ἔστηκα in westlicher Umgangssprache<sup>4</sup>.

<sup>3</sup> Peschitta (= sy) wie Harclensis (= syh) bringen Apc 1,8 den Anfangs - und Endbuchstaben des syrischen Alphabets : Alaph (= α) und Thav (= ω).

<sup>4</sup> Das Westarmenische, eine Weiterentwicklung des Mittelarmenischen mit seinen neuen

Apc 11,1 *qայր* (gayr) veniebat (!) statt *կայր* (kayr) stabat, wieder nur bei C, ist lediglich dialektisch gefärbte Übersetzung einer als sekundär bezeugten Texterweiterung : (*και*) *ειστηκει* (*ο* *αγγελος*).

Apc 17,7 *էղ* (jed) posuit (!) für *էւ* (jet) dedit ist wieder nur westarmenischer Lautverschiebung zu verdanken und soll eine genaue Übersetzung von *ἔδωκεν* »er gab« sein (wiederum bei 2 als Ergänzung von C bei Conybeare!).

So wird auch hier unser erster Eindruck bestätigt: die Zohrabausgabe, nicht Conybeare, schenkt uns meist, namentlich in den mit »manche« bezeichneten Handschriften, den sprachlich und textkritisch wertvollsten armenischen Text der Apokalypse.

---

Schriftzeichen *o* und *ϕ*, ist älter als das Ostarmenische und hat als sprachliches Zentrum Konstantinopel und in kleinerem Masse auch Smyrna. Schon das Mittelarmenische lässt den Vokal *u* (a) besonders in mittleren Silben aus.